

ספרות ילדים וזמרים

כתב-גמול

שנה עשירית
חוברת ב' (ל"ח)

ש
ב
ה
10

קרן בית הנשיא משרד החינוך והתרבות עירית ירושלים — המחלקה לחינוך
המרכז לספרות ילדים

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר אוריאל אופק (יועץ מדעי), חוה ויזל,
ד"ר אסתר טרסי, ענת בן-ישי

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים, דוד המלך 18.

ISSN 0334 — 276 X

עיון ומחקר

“לפתור בעיות חינוכיות אגב הגשת חומר קריאה”

40 שנה ל"ספרית פז" לילדים

מאת אוריאל אופק

“הוצאת-ספרים חדשה למען הילדים הופיעה בשוק: “ספרית פז”. החוברת הראשונה שהוציאה — דואר’ המחבר — מרשאק, מטובי היוצרים למען הילדים בלשון הרוסית. המעבדת — לאה גולדברג, מטובי המשוררים בלשון העברית. העורך הפדגוגי — ד”ר י. רבקאי, מטובי הפדגוגים בארץ-ישראל. צירוף זה של כוחות מניח לקוות, שיצירתם תהיה מתוקנת באמת. והתקוה לא איכזבה.”

בשורות-ברכה ועידוד הגיגיות אלה, שנדפסו בפתח רשימתו “מנהספרות למען הילדים” (“דבר”, כ’ בכסלו תש”ג, 29.11.1942), בישר הסופר והמחנך פאלק היילפרין את הופעתו של מפעל ספרותי חדש לקורא העברי הצעיר. התקופה — עיצומה של מלחמת-העולם השנייה. צבאות גרמניה ניצבים בשערי מוסקבה ובאל-עלמיין; ארץ-ישראל שרויה בהאפלה ומגולת אירופה מגיעות ידיעות ראשונות על השואה הנוראה. בתקופה קודרת זו נאספה באולם קטן ברחוב שיינקין 16 בתל-אביב קבוצה של מחנכים ואנשי-רוח כדי לדון יחד בנושא “תקופת הדווי וספרות-הילדים שלנו”. יושב-הראש, ד”ר יוסף רבקאי, פתח את הפגישה במלים אלה:

“כשאנו באים, רבותי, בשעת זוועות זו, לעסוק בענייני תורה כלשהם, הרי דופקת בדלתי הגנפּה ההרגשה הממוזגת: יהירות ויראה כאחת. כוח-המושך מתנגש בכוח-הדוחף. כיצד? אחינו בני ישראל טובעים בים-הזוועות ואנו ממשיכים לאסוף אריחי הבנין ל”בניה...” הסיכום שהגיעו

---

1. המחנך, הסופר והמבקר פאלק היילפרין (1876—1945) פירסם עשרות ספרי ילדים ביידיש ובעברית (ביניהם: “חכמי חלם”), יסד וערך (עם אחרים) את עתון-הילדים היידי הראשון “גרינינקע ביימעלעך” (וילנה, 1926); אחרי עלייתו לארץ היה בעל טור קבוע ביומון “דבר”. פ. היילפרין פירסם אח”כ אגדה ב”ספרית פז” (ראה להלן).

אליו הנאספים היה: "ממשיכם בתורה בכל התנאים!... אבל סופרי הילדים שלנו מצווים להיפרד מן השיגרה ולשנות את דרכם".²

ואכן, שונה היתה הוצאת "פז" מרוב הוצאות הספרים האחרות שפעלו באותה תקופה בארץ, כפי שיתברר בעמודים הבאים. אבל אם מנה היילפרין ברשימתו הנזכרת לעיל את שמותיהם של הסופרים והעורך, הנתונים יסוד לתקוה "שיצירתם תהיה מתוקנת באמת". לא הזכיר משום־מה את שמה של האשה, שהיתה היוזמת והרוח החיה של אותו מפעל, הלא היא ד"ר חוה מרגולין.

חוה מרגולין היתה דמות מיוחדת במינה: "אשה חלשה בגופה, אבל כבירת־כוח ברוחה, שהקדישה את כל חייה למפעלי מצוה וצדקה", כפי שהגדירה המשורר חנניה רייכמן.³ היא נולדה ב־1898 ברוסיה וחינוכה היה ממוזג מורשת ישראל עם תרבות רוסיה. בתקופת התווה ובווהו שלאחר המהפכה הרוסית (1920) ברחה עם משפחתה לפולין; כעבור שנה נסעה להמשיך את לימודיה בברלין, ולאחר חמש שנים סיימה את האוניברסיטה בתואר דוקטור לפילוסופיה. ב־1922 חזרה לווארשה עם בעלה, הסופר והעתונאי ד"ר יהודה יוליוס מרגולין (לו נישאה בברלין), וביתם המרווח שימש מקום־מפגש לסופרים, אמנים ואנשי רוח. אבל אהבתה הגדולה של חוה מרגולין היתה — ילדים. בחדשי הקיץ קיימה וניהלה על חשבונה קייטנות לילדים נצרכים, ואחרי שעלתה לארץ גידלה וחינכה בביתה ילדים חסרי בית ויתומים ניצולי השואה. בשנת תרצ"ה (1935) עלתה חוה מרגולין לארץ כשבעלה אמור להצטרף אליה זמן־מה אחר־כך; אלא שעלייתו התעכבה, וכשבא ב־1939 לפינסק כדי להיפרד מהוריו, נעצר על־ידי הרוסים והוגלה לסיביר. אחרי שבע שנות גלות שוחרר הבעל ועלה ב־1946 לארץ; כאן כתב את ספרו "נסיעה לארץ זקה" (1952), שהיה הספר הראשון, המתאר את החיים במחנות המעצר בסיביר דרך עיניו ועטו של מי שחי בהם.

כל אותן שנים נאלצה חוה מרגולין לדאוג בעצמה לפרנסת משפחתה וילדיה המאומצים. היא יסדה וניהלה את המכון להעתקה ולשיכפול "המומחה", שבמהרה יצאו לו מוניטין בשל עבודותיו הנקיות והמדויקות. עד שיום אחד, בסתיו תש"ג (1942) — כך סיפרה כעבור שנים⁴ — ביקשה לקנות ספר־ילדים במתנה; וכשראתה כמה דל היה אז שוק ספרי הילדים, החליטה לייסד בעצמה הוצאה של ספרי ילדים מובחרים. כך קמה ונוסדה בחנוכה תש"ג "ספרית פז — הוצאת ד"ר חוה מרגולין".

כוונתה היתה להוציא ספרים בעלי איכות, שיהלמו את צרכי הילד ואת כושר הבנתו; וכיוון שלא סמכה על שיפוטה שלה בלבד, החליטה למנות עורך פדגוגי להוצאה — דבר שהיה אז בבחינת חידוש במו"לות העברית. הבחירה הטבעית נפלה על בחיר הפדגוגים בארץ בעת ההיא,

2. מתוך הרשימה "קמטים: ר' יוחנן בן־זכאי בועיר אנפין" מאת י. צדדי ("הצופה", 10.1.1943), שסקרה את "מסיבת ההתעצות של סופרים ומחנכים לבירור הבעיות הכרוכות בהוצאת ספרות־ילדים בזמננו".
3. באיגרת־התנחומים ששלח ת. רייכמן בכ' באב תשל"ז (4.8.1977), עם פטירת חוה מרגולין. רייכמן (1905—1982). ראה עליו: "ספרות ילדים ונוער" ל"ד, כסלו תשמ"ג, עמ' 35) פירסם ב"ספרית פז" יצירות מקור ותרגום.
4. על־פי ביוגרפיה קצרה בכתובים של חוה מרגולין, כתובה בידי בן־המשפחה מיכאל לוי (ממנה שאבתי כמה פרטים נוספים, הכלולים במאמרי).

המפקח ד"ר ישראל רבקאי (רובין, 1890—1954), מחבר הספרים "מכתבים להורים" (תרצ"ו),
"על שפת ילדינו בארץ" (תרצ"ח) ועורך ספרי השנה "האם והילד" (תרצ"ד ואילך).

הראשון בספרי "פז" היה, כאמור, הסיפור בחרוזים "דואר" מאת בחיר סופרי ברית-המועצות
לילדים שמואל מרשאק (1887—1964), בעיבודה של לאה גולדברג. מעשיה מקסימה זו, שהמלמד
המשעשע משמשים בה בערבוביה, מתארת את גלגוליו של מכתב, הנאלץ "לרדוף" אחרי הנמען
המחליף בלי הרף את הכתובות שלו, בעוברו מעיר לעיל וממדינה למדינה; והקורא הצעיר,
הנלווה אל המכתב במסעיו, לומד להכיר את דורי מצרים, אנגליה, ברזיל וארץ-ישראל.

היתה זו התחלה צנועה מאד, לפחות מבחינה חיצונית: הספרון "דואר" — וכמותו גם שבעת
הספרונים הבאים בספריית "פז" — הופיעו לא בדפוס רגיל, אלא כשהן משוכפלות במכון
"המומחה" של חוה מרגולין. הטעם לכך היה ברור כמעט מאלין: ימי המלחמה והצנע הם שחייבו
הצטמצמות זו; או כפי שכתב העתונאי ש. שריה עם הופעת החוברת "דואר":

"מכיוון שהנייר נדיר וההדפסה יקרה, מצאו אנשים בעלי יומה דרך מיוחדת
במינה להדפיס ספרים מצויירים לילדים: במכונת-כתיבה! הדפים, הכתובים על
מכונה, מועתקים במכונת הכפלה בניקוד מלא ואפילו ציורים אינם חסרים. ד"ר
י. רבקאי, המחנך הוותיק, לקח על עצמו את העריכה הפדגוגית של החוברות,
היוצאות תחת השם הכללי 'ספריית פז'.
— זהו נסיון חדש, — אומר ד"ר רבקאי ומבטו נודד מעבר למשקפיו, — אני
מקווה שהוא יצליח.

זהו נסיון חביב מאד, על כל פנים". ("הבוקר", 5.2.1943)

ואמנם, "הנסיון, צריך להודות, הצליח עד למאד", ציינה המבקרת ר. ארצית בביקורתה
(הירחון "החברה", ינואר 1943), "המראה החיצוני של החוברות עלול למשוך את לב הפעוטות,
אשר גם הם מחויבים סוף-סוף לטעום מהסטאנדארטיזציה והפשטות של זמן המלחמה". דברים
דומים על הצורה החיצונית הפשוטה והנאה כתבו גם פלק היילפרין ("ההוצאה מלאה חן, אין
בה צבעים מבריקים ומסנוורים, אבל הציורים עשויים בטעם רב". "דבר", 12.11.1942); מ.
בן-אליעזר ("נהנינו גם מן הציורים בשרטוטים, המתארים את כל דברי המאורע". "הארץ",
4.12.1942); והמבקר נ. א. סיים את רשימתו ב"הצופה" (4.12.1942) במילות ברכה והתפעלות:
"חוברת ראשונה לספריית 'פז'. ירבו כמותה. פז ופזים!".

ההצלחה האיכותית והשבחים הרבים הביאו בעקבותיהם גם הצלחה מסחרית. לאחר שמלחמת-
העולם הגיעה לסיומה והחוברות הראשונות אולו מן השוק, הופיעו כמה מהן במהדורה חדשה,
והפעם בדפוס ממש ובצורה משובבת עין.

בוקי-תוכי, מיליק ופיליק וכל השאר

שמונה-עשרה חוברות וספרונים הופיעו ב"ספריית פז" בשלוש שנות קיומה (תש"ג—תש"ו);
ואף-על-פי שהטביעו רישום של ממש על ספרות-הילדים שלנו בימי מלחמת-העולם, הם נשכחו

ברובם ואף נעלמו מידיעת החוקרים⁵. ראוי איפוא לסקור בקצרה את הספרים אחד לאחד, לעמוד על טיבם ולמצוא את המשותף והמפריד ביניהם. ואלה י"ז הספרים הבאים שהוציאה ספרית "פז" לפי סדר הופעתם, ואשר אויירו כולם על ידי האמן משה מטוסובסקי:

"גדיה, סוסנים וירקות" מאת אלישבע כהן — שלושה סיפורים קצרצרים ובינוניים לפעוטות: על מריבה בין ירקות הגינה, על מסע דמיוני של ילדים ש"רכבו" על מקלות-סוסים, ועל ילדה שהלכה עם הגדיה למרעה.

"חלום יגאל" מאת שלמה סקולסקי — סיפור בחרוזים על ילד שקיבל קופסת צבעים במתנה; בחלומו בוחרים הצבעים לעצמם את הלבן למלך ואת התכלת למלכה, וכך נוצר דגל תכלת-לבן... הפואמה הכתובה במקצב קולח ובחריזה טבעית (אבל גם במליצות רבות), זכתה לשבחי הסופר והמבקר מ. בן-אלעזר⁶, שפסק כי "חלום זה מזכיר לנו כמה מאגדות אנדרסן, שבהן הדוממים יש להם רוח חיים והם מדברים בחכמה רבה" ("הארץ", 29.10.1943).

"העכביש והדרור" מאת עמנואל הרוסי — סיפור בחרוזים על עכביש אימתני, שכיסה בקוריו את כל היער, עד שבא דרור אמיץ, קרע את הרשת, הרג את העכביש וקרא דרור ליער. יצירה אלגורית זו, בה מסמל העכביש המאוס את השלטון הנאצי, זכתה לביקורות מעורבות: בעוד שהמשורר י"צ רימון⁷ פסק כי "עמנואל הרוסי הצליח כפייטן לילדים, סגנונו מלא, שוטף בורם מיוחד" וכו' ("הצופה", 13.3.1943), היה עמנואל בן-גריין⁸ מסוייג יותר: הוא קבע כי האלגוריה לוקה "באמיתיות החיצונית ובהגיון הפנימי", לימד זכות על העכביש, שהוא דמות חיובית בפולקלור העברי (העכביש שהציל את דוד המלך) ופסק כי "הזיווג בין מליצה נשגבה לבין לשון-דיבור חילונית לא עלה כאן ביותר" ("דבר", 26.3.1943).

"מי ומי?" מאת משורר-הילדים הסובייטי נ' וודיינסקי בעיבודה של לאה גולדברג: מעין שיר-חידה, המבקש למצוא "מי בלבל הבלבולים? מי הפך את הכלים?" ולבסוף מתברר לנו כי "אשם רק האדון / בן השש ששמו אמנון; ועתה ידעו הכל / כי אמנון שובב גדול!"

---

5. לדוגמה: הספרים המקוריים, שפירסמו יעקב חורגין, פאלק היילפרין, חנניה רייכמן וש. סקולסקי בספרייה זו אינם נזכרים ב"לקסיקון הספרות העברית" מאת ג. קרסל (האמור לפרט את כל פירסומיהם של הסופרים).

6. כיוון ששנת ההדפסה לא צויינה באף אחד מן הספרים, קבעתי את סדר הופעתם על-פי המודעות ומאמרי-הביקורת שנדפסו בעתוני הימים ההם, תוך הסתייעות ברשימות שהופיעו על הכריכות האחריות של החוברות (שלא תמיד היו מדויקות).

7. ראה רשימתי על ש. סקולסקי (1912—1982) ב"ספרות ילדים ונוער" ל"ד (כסלו תשמ"ג), עמ' 34.

8. משה בן-אלעזר (1882—1944), עורכם של 4 עתוני ילדים ומתרגם של עשרות ספרים לילדים ולנוער, היה בשנותיו האחרונות בעל מדור קבוע ב"הארץ" בשם "ספרות ילדים (רשימות קורא)".

9. ראה רשימתי על עמנואל הרוסי "ספרות ילדים ונוער" י"ט—כ' (אייר תשל"ט), עמ' 81—82.

10. המשורר יוסף צבי רימון (1889—1958), אחיו של המשורר יעקב רימון, נודע בשיריו בעלי הנימה הדתית המובהקת.

11. המסאי עמנואל בן-גריין (נולד 1903 לאביו מ"י ברדיצ'בסקי) פירסם סיפורי ילדים רבים והיה שנים רבות המבקר הספרותי של "דבר".

"בעלית הגג", מחזה מאת אשר לרנר, והוא אחת היצירות הראשונות שנכתבו לילד העברי על נושא השואה. במערכון רב-עוצמה זה מתוארת כיתת תלמידים, שהתארגנה בחשאי בתוך בית הרוס בגיטו וארשה; חיבה הדדית עמוקה נרקמת בין המורה המסור לתלמידיו הרעבים; וכשמגלים הנאצים את המחבוא מוציא המורה את הילדים דרך האשנב ונשאר לבדו לעכב את המרצחים. — "לא יתואר חומר קריאה טוב יותר לנוער שלנו בימים אלה מאשר הספר 'בעלית הגג'", כתב מבקר היומון "הזמן" (4.6.1943). בדומה לו ציין סופר "המשקיף" כי "לפנינו נסיון רציני, חיובי ומוצלח ליצור ספרות-ילדים על רקע של עלילת-גבורה לאומית השאובה מן הטרגדיה של ימינו אלה [...] הרושם מחריד ומוזעזע — גם למבוגרים. אבל הוא גם מפיח תקווה. עם שיש לו מורים כאלה לא יאבד לעולם. אבל", סיים המבקר את רשימתו בשאלה, "היש לנו מורים כאלה?...?" (21.5.1943).

שאלה זו לא נותרה זמן רב בלא מענה. כעבור שבועיים השיב עליה סופר "הצופה" י. צדדי במדורו "קמטים"; לאחר שסיפר על יאנוש קורצ'אק ועל מנהל סאנאטוריום-הילדים על-שם מדם בגיטו, שסירבו להפקיר את ילדיהם והלכו אתם למוות, ציטט את שאלת המבקר "היש לנו מורים כאלה?" וענה: "חבל, שלא נזכר אותו רצונאנט בקורצ'אק וב'באטקה'; אז לא היה רואה ביצירתו של לרנר פרי דמיון בלבד. מורים כאלה ישנם!".

"משיח בא" מאת פלק היילפרין: סיפור מסעם של אח ואחות, שיצאו "לבקש את אליהו הנביא, למען ימהר להציל את היהודים מצרתם" ואחר-כך הלכו לשחרר את המשיח מכבליו, למען "יבוא לחלץ את היהודים מידי צורריהם".

האווירה האגדית החביבה השורה על הסיפור מהווה ניגוד חריף לטראגיות של הנושא, שהיה אז, בעצם ימי השואה, כפצע פתוח שותת דם; אין תימה איפוא שהספרון עורר את הסתייגותו של המבקר-המחנך ב. יוחנן, שכתב ב"הד הגן": "ספק גדול הוא אם בלהות אלו אפשר כבר להסיחן ולהפיגן בדפוס" אגדה וניחומים. בימי הרג ואבדן אלה, כשבית ישראל הפך ברוב ארצות אירופה קבר-אחים אחד — אין מקום לניסוחים אגדיים מסוג זה" (גליון חשוון תש"ד).

"אחים", מאת המשוררת הסובייטית הפופולארית אגניה ברטו (1906—1981), בעיבודו של יהודה אלראי: מחרוזת שירים הומוגניים, על ילדים בני עדות ושבטים שונים, שהם כולם יחד בנים ואחים לאומה גדולה אחת. המעבד העביר את המסר של היצירה מברית-המועצות רבת הלאומים אל ארץ-ישראל המקבצת את בניה משבעים גלויות, והמלחין עמנואל פוגצ'וב-עמירן הוסיף לה תווי שיר. חרף הכוונה הטובה צורמת מעט מגמתה הדידאקטית של היצירה, וגם ב. יוחנן ציין, כי "הכוונה לציין את המיוחד שבכל ילד עם המגמה להבליעו ביסוד המשותף — מזיגה זו לא עלתה יפה". ("הד הגן", חשוון תש"ד).

"חלום ליל פסח" מאת יעקב חורגין: סיפור אגדי סמלי, בו מספר גער בן טבריה כיצד ירד אל ארמון שבמצולות ים-כנרת, שם הראתה לו מלכת הכנרת את אוצרותיהם של מלכי ישראל, את אנחותיהם של היהודים המעונים ואת החרב המצפה לעלם הגיבור, שיביא בה את הגאולה. "הרהורים שונים עולים בלב למקרא אגדתו המקסימה של חורגין", כתבה ש. ר. בביקורת המפורטת שלה על "חלום ליל פסח" ("החברה", דצמבר 1943), "[היצירה] עשירה בציורים, בצבעים ובאסוציאציות היסטוריות ומוסריות-לאומיות, ונדמה קצת יתר על המידה. ברם נוטים אנו לסלוח למחבר לא רק זאת, אלא גם את המומנטים ה'פובליציסטיים' הפזורים פה ושם, בהבינו את הכאב הנפשי שהוליד את יצירתו".

"בוקי תוכי" — עיבודים חפשיים של שלושה שירים סיפוריים מאת משוררים סובייטיים, מעובדים בידי יהודה אלראי: "הקטן שונא סבון" לפי פידורצ'נקו, "מה זה טוב ומה זה רע" לפי ולדימיר מאיאקובסקי, ו"בוקי תוכי" לפי ש. מרשאק. שלושת השירים נושאים אופי דידיאקטי מובהק: ערך שמירת הנקוה, אבחנה בין טוב ורע, שלילת החיקוי הסתמי; אך בעוד שהביקורת שיבחה את השיר הראשון והאחרון, בהם "הצד המאלף מתבטא בחרוזי משובה וצחוק [...] והחרוזים] הקלילים מבריקים בחן ילדות ושחוק-ילדות", ציינה בצדק כי שירו של מאיאקובסקי אינו אלא סיסמאות בחרוזים [כאלה הם גם כמה משיריו למבוגרים], ו"היסוד החינוכי מתערטל מכל עיטוף סיפורי ושירי" (שם).

"משלי קרילוב" — קובץ קטן בן 14 משלים, שיצא במלאת מאה שנה למותו של גדול הממשלים הרוסיים, התרגומים, מעשה ידי יהודה אלראי, אינם בעלי רמה אחידה: מהם מוצלחים יותר, מהם בינוניים למדי.

"מעשה בילדה מיליק ובודדה פיליק" מאת מרים ילן-שטקליס. חוברת זו היא בעיני הפנינה המבהיקה ביותר של ספרית "פז". לפנינו פואמה מקסימה, המושתתת על המוטיב הבין-לאומי של אדם היוצא לדרך רחוקה כדי למצוא תרופה לגפש האהובה עליו, כתובה ביד-אמן, בחיבה עזה לנפשות הפועלות בה ולמסורת ישראל. "נדודים ביער, תלאות, סכנות, עזרת נשר, נער כליל-יופי — כל אלה מלווים את השואף להשיג דבר טוב; [...] יש קשיים, אבל אסור להתיאש, כי בסופו של דבר כוחות עילאיים יתנו יד, יגישו עזרה והחלום יתגשם"¹². גם ההדפסה הנאה, האיורים האורגאמנטיים והעטיפה הצבעונים הוסיפו לוויית חן ליצירת מופת זו.

"אם הבנים" מאת חנניה רייכמן: פואמה המושתתת על סיפור חנה ושבעת בניה, עם השלכות אקטואליות של מלחמת בני אור בבני חושך ומסר כי הלוחמים "לעד לא ישחו לרשע / עד תורח לנו שמש-הישע".

"הבחור הפלאי" מאת שמואל מרשאק, עיבד אברהם לוינסון¹³: סיפור בחרוזים על בחור אלמוני, שחילץ בגבורה ילדה מתוך בית בוער ונעלם בלא להשאיר עקבות. "בבקשה" — סיפור עממי מעובד בידי לאה גולדברג, על כוח-הקסמים של המלה "בבקשה". זוהי מעשייה לגיל הרך מאד, שמיעוטה טקסט (שורה אחת בכל עמוד) ועיקרה איורים צבעוניים גדולים. אל צדה הפנימי של הכריכה האחורית הודבק כיס-נייר, שבו נמצא סיפורון נוסף: "סיפור על יאיר".

"ספר על ספרים" מאת ש. מרשאק, עיבדה לאה גולדברג, והוא סיפור חביב בחרוזים על ספריו הקרועים והמלוכלכים של רם, שקמו יום אחד, נטשו את הילד שאינו יודע לשמור עליהם ועברו לשכון בספרייה.

"בגן שלנו" מאת אברהם לוינסון: שיר סיפורי, המתאר בחרוזים פשוטים ובמיקצב מונוטוני יום רגיל בגן-הילדים.

12. מתוך ספרו של גרשון ברגסון "שלושה דורות בספרות-הילדים העברית", עמ' 229.

13. אברהם לוינסון (1891—1955) היה מנהל המרכז לתרבות של הסתדרות העובדים; הירבה לעסוק בתרגום ובמחזאות, ופירסם בספרית "פז" גם שיר סיפורי מקורי (ראה להלן).

"משירי ש. מרשק", בתרגומו האמנותי המבריק של חנניה רייכמן. בספר זה, האחרון בספריית "פז", נכללו תריסר משיריו של משורר-הילדים הרוסי-יהודי הנודע — מהם תמישה שירים סיפוריים מקוריים (בתוכם "המטען" המקסים¹⁴ ויתרם עיבודי מעשיות-עם.

"משירי מרשק", שהיה הגדול ביותר בהיקפו (80 עמ') מכל ספרי "פז" ואף היחיד שנכרך בכריכה קשה, היה כאמור גם ישירת הברבור של הוצאה קצרת ימים אך דינאמית זו. בתיק המערכת נמצאו עוד, בין השאר, סיפור מקורי בשם "מגן" מאת משה בן-אליעזר ותריסר ממשלי אליעזר שטיינברג בתרגום אברהם לוינסון; אך כתבי-יד אלה לא ראו אור. באותה שנה, שבה הופיעו שלושת ספרי "פז" האחרונים (1946), חזר בעלה של חוה מרגולין משבע שנות גלותו בסיביר, והמו"לית הנמרצת החליטה להקדיש מעתה את עיקר זמנה לטיפול בבעלה, ואף סייעה לו להעלות את זכרונותיו על הכתב ולהוציאם בספר. אבל הקשר ההדוק שקיימה עם הסופרים לא ניתק ובייתה שברחוב שיינקין הוסיף לשמש מקום-מפגש קבוע לאנשי רוח ואוהבי ספר¹⁵.

עיון חוזר בשמונה-עשר ספרי פז יגלה לנו כמה עובדות מעניינות ומאלפות: מחצית הספרים היו יצירות מקור, פרי-עטם של כמה מבכירי היוצרים לילדים של התקופה, ומחציתם האחרת תרגומים ועיבודים (מן הספרות הרוסית בלבד, שעליה גדלה חוה מרגולין). המגמה השלטת בספרי ההוצאה — בעיקר ביצירות המקור, אך לא רק בהן — היתה: שאיפה אל האקטואליות, כלומר: הענקת חומר-קריאה לילדים על נושאים מענייני דיומא, העומדים ברומו של עולם: מלחמה בצורך, חתירה לגאולה, סיוע לנזקקים, קיבוץ גלויות. ואשר ליצירותיהם המתורגמות של מרשאק, ברטו, מאיאקובסקי והאחרים — כאן שררה מגמה כללית להעביר את העלילה וגיבוריה מן הרקע הרוסי הזר אל ההווי הארץ-ישראלי הקרוב והמוכר: תיקו של נושא-המכתבים מכיל אגרות מחדרה, עפולה, יגור ועין-חרוד, וכן מכתב באחריות לאדון יצחק בן-דרור מרחוב הכרם ("דואר" מאת ש. מרשק); על מדף-הספרים של הילד רם "מתאונן בלי הרף ביאליק: / בנעורי מה טוב היה לי..." ("ספר על ספרים" מאת מרשק); "הבחור הפלאי" (אף הוא של מרשק) ביצע את גבורתו בתל-אביב, ופואמה זו, שעובדה בידי א. לוינסון, מסתיימת באימרה "עמל וגבורה היא מידת יהודים!" ואילו "האחים" של ברטו הם, בעיבודו של י. אלרואי — עוזיאל הספרדי, סעדיה התימני, יוסי שעלה מפולין ויורם הצבר'. על מגמה זו של ההוצאה — ישראליות ואקטואליות — כבר עמדו כמה מבקרים בתקופת פעילותה, ביניהם סופר "המשקיף", שכתב: "הקו לפיו פועלת הוצאת ספרות-ילדים זו יש בו משום מתן מזון רוחני מתאים לנשמת הילד העברי בתקופה טרופה זו" (11.2.1944).

קשר עם הקוראים

עורכי "ספריית פז" קיימו קשר הדוק ורצוף עם הקוראים הן בכתב והן בעל-פה. בתיק-המכתבים, שנשמר בחלקו, מצאתי מכתבי תודה של צעירים ומבוגרים: מנהל הגימנסיה "בן-יהודה" בתל-אביב, שתלמידיו העלו את המחזה "בעלית הגג" לאשר לרנר, מביע את תודתו

14. שיר זה תורגם גם ע"י מרים ילן-שטקליס בשם "גברת עם כלבלב", 1943.

15. בשנת 1943 התגורר בכיתה מנחם בגין, ובנה עורך-הדין אפרים מרגולין היה זמן-מה מזכירו של בגין.

"על השי שקיבלתי עבור תלמידינו המשתתפים בהצגה" ומקווה שגם בעתיד "נוכל להשתמש בפרי הוצאותיה רבות העניין ובעלות הערך החינוכי". הילדות-האחיות פנינה ואביבה מנתניה מודות להוצאה על ספריה: "בעיקר הצחיק אותנו הסיפור 'הדואר', ובכלל כל הספרים שקיבלנו מעניינים אותנו מאד וגם את הילדים הגרים על ידינו". ועורך-הדין משה יואלסון, שהגיעה לידיו החוברת "חלום יגאל" לסקולסקי, כותב להוצאה: "גנבתי לי כמה רגעים בעת העבודה ועברתי על החוברת, ומרגיש אני דחיפה עזה להביע לכם יישר כוח מקרב לב. זכיתם למעשה רב. בקראי בחוברת, והנה שיוויתי לנגד עיני את הספרות התפלה שהוגשה לנו בזמנו באירופה; וזו הפעם הראשונה שבאה לפני ספרות ילדים עברית [ההדגשה במקור], ואולי כדאי גם לגדולים לקראה..." ואין אלה אלא דוגמאות מעטות מרבות.

אבל הקשר עם הקוראים הצעירים ועם ההורים והמחנכים נתקיים, כאמור, לא רק בכתב אלא גם בעל-פה. מדי פעם בפעם קיימו עורכי הוצאה ערבי עיון, בהם השתתפו סופרים, מחנכים ואנשי רוח. על אחד מאותם ערבים רבי-עניין דיווח בהרחבה העתון "הצופה" מיום ל' שבט תש"ג. באותו דיון, שהשתתפו בו בין השאר י. רבקאי, א"ז בן-ישי, ד"ר ישראל אלדד-שייב ופנינה היילפרין, נדונה הבעיה אם צריכה ספרות-הילדים העכשווית "לווסת את האמוציה של אהבה לעצמנו ושנאה כלפי משמידי עמנו", או שמא במקום חינוך לשנאה "יש להעמיד במרכז את החינוך לגבורה, להתגוננות ולמסירות-גפש". כשנה אחר-כך נערך באולם "אוהל" בתל-אביב "ערב פו למבוגרים". בערב זה, שנערך לפני אולם מלא מפה אל פה, הופיעו בין השאר השחקנית מרים ברנשטיין-כהן, הזמרת חנה קיפניס והמשוררת מרים ילן-שטקליס. "משוררת זו", כתב למחרת סופר "המשקיף", "ששיריה מושרים בכל גני הילדים בארץ, הפגיעה את קהל השומעים גם בתור קריינית של ספרות-ילדים".

שלוש שנים בלבד פעלה "ספרית פז", ופעילותה הקצרה לא חרגה — בעיקר בשנתה הראשונה — מגדר של נסיון. אך בזכות הקו הברור שהציבה לעצמה, וההקפדה על רמה ספרותית גבוהה הטביעה חותם עמוק על ספרות-הילדים בארץ ישראל ערב הקמת המדינה; ויפה כתב אז הפובליציסט נ. בן-דוד במאמרו "פדגוגיה בכור ההיתוך" ("המשקיף", כ' בתמוז תש"ג): "ספרית פז" נבדלת מכל שאר הוצאות-הספרים לילדים אשר בארץ, שהיא עושה נסיון כן ורציני לפתור בעיות חינוכיות אגב הגשת חומר לקריאה, לשירה ולהסתכלות, ואין היא מסתפקת בייצור 'סחורה' בלבד... כך הופכת ספרית 'פז' למפעל, והיא ראויה לתואר הניתן במקרים כאלה בארצות המערב: מוסד בעל תועלת ציבורית".

"עתה"*

עיון בשירו של זאב⁽¹⁾

מאת ירדנה הדס ודליה סולקין

ואחר	עתה, בימי הג'טים
לירוק — עלי — העשב בשדה.	האדם נושא עיניו לשמים
לגבעולי — אביב ירוקים —	ומתפלל לגשמים.
וימים רבים	כשעוברים הימים
ולילות ארוכים	והם סגורים ללא — עב —
יצפה	עוברת אותו אימת הרעב
עד שיחוש בשבולת את גרעיני הבר.	והדמע.
כאז,	והמכאוב.
בימי יצחק אבינו	כאז,
בגר.	בימיו של..
	יעקב.
עתה, בימי הג'טים.	עתה, בימי הג'טים
עד היום	עדיין
ילד — אנוש יבוא לעולם עירום...	לא למדו אצבעות אדם לעצב
ומבוהל —	גרעין-חטה.
בלי אהבת אם וחמלת אב	בדוק — דמע על העין
היורדים עליו כטל	יצפה לפלא — הנביטה.
הוא קמל — —	

* המאמר מתפרסם לרגל הענקת פרס זאב 1. השיר מצוי, בין היתר, במקראה "פרקים ראשונים", מאת חיה וישראל שליטא, הוצאת משרד החינוך, תש"ד. ראה להלן במדור משוט בעולמנו. טברסקי, עמ' 349.

אט — אט, אט — אט, הוא גדל
לנער, לעלם, לאיש, לאדם.
כז.
ועצב לאיש
ובעצבו ישח.

וכשמונת-לב תאיר שבילו —
ורם
כאז
בימיו של...
אברהם.

א. הזמן בשירנו :

שמו של השיר, שהוא ציון זמן, ממקד את תשומת-לבנו לתקופה בה אנו חיים. התיבה "עתה" פותחת כל אחד משלושת בתי השיר, ומתלווה לה תמורה קבועה "בימי הג'טים".

הופעתו של מטוס-הסילון בשמי חיינו הרשימה, ככל הנראה, את המשורר, ועוררה בו — בלא ספק — התפעלות, התפעמות-לב והרהורים באשר לזיקה ש- בין האדם לבין פלאי הטכנולוגיה, שהם פרי כושר המצאתו. אדם נרגש ורגיש עד מאד ניצב אל מול פאר הישגיו של המוח האנושי — וכולו ענווה.

המלה "כאז" מתלווה אל ציון-הזמן העכשוי, ויוצרת ניגוד ונסיגה. המשורר מעמיק — מדי בית-שיר, אל נבכי עברנו ההיסטורי, אל ראשיתו של "האני" הל-אומי שלנו — עד לימי אברהם.

עם זאת בא הניגוד לצורך עמידה על השווה והדומה בין **עתה לאז**, לאמור: מתח-הזמן שבין זמננו לבין עברנו גדל והולך [מיעקב (הנכד), דרך יצחק (הבן), אל אברהם (האב)], ויחד אתו מתארכים והולכים בתיו של השיר. ועם כל אלה — חידת הווייתו של האדם נותרה בעינה. כי בד בבד עם ההתקרבות אל לידת

האומה, מגיע השיר אל לידתו של אדם. לאמור: עם החתירה אל השרשים, נוגע השיר בדחילו בניצן הרך שבצמרות — ומסתיים.

זאת ועוד: לידתם של אומה ואדם כרוכה ומשולבת ב"אמונת לב שתאיר שבילם". רק זו יכולה להביאם להת-רוממות רוח ולהגשמת עצמם.

הביטוי "עד היום" מופיע רק בבית השלישי, ופרושו, כביכול, "נכון להיום".

ב. אדם וטבע ביצירה :

התמודדות האדם עם חוקי הטבע היא נצחית. הג'טים הם, לכאורה, תחנת-נצחון בדרכה של התמודדות זו. אולם, כל עוד ההישג הוא טכנולוגי גרידא, יד-האדם היא על התחתונה, ופחדיו וחול-שותיו הם רבים וקשים, כאשר היו מאז ומעולם.

כל אחד משלושת האבות התנסה במ-אבק עם הבדידות, בדאגת המחר, בהת-מודדות עם הבלתי-ידוע, ובציפיה לחס-די-הטבע. השיר מקיים תואם בין כל אחת משלש הדמויות לבין המסופר עליה בספר בראשית.

כך מתמקד הבית הראשון (יעקב) בבצורת וברעב, הבית השני (יצחק) מתאר גידולה של השיבולת, והבית השלישי,

2. ראה, בהקשר לזה, הפסקה על הזריעה והז-רעים, עמ' 41—43 בספרו של פין, "מר אל, כאן אנה", ("מרגנית", ספרי מופת לילדים

ולנוער, זמורה ביתר-מודון, 1979, עברית: אוריאל אופק, עניין "פלא הנביטה" יקבל, בעזרת הקטע הזה, מימד נוסף לשיחה בכתה.

והאחרון (אברהם), חותר ומגיע אל פחד דיו של ילד ("פחד יצחק") ואל עצבונו של אדם, שבו ישח. מתוך השחיתות תיולד האמונה מזקיפת הקומה.³ רק היא תגאל את האדם (שהידע שברשותו יצר את הג'טים) מפחדיו מפני הבלתי נודע.

המבט הנלטש השמיימה על מנת לחזות במטוסים הנפלאים נחלף, אפוא, בנשיאת עיניים, בתפילה.

בשיר מהדהדת אמפטיה עמוקה עם כל הנברא בצלם. ("ילוד אנוש", "נער", "עלם", "איש", "אדם" — בבית השלישי שבשירנו). היות אדם — הוא איפוא שיא בהתפתחות הגזע האנושי והוא, האדם בתפארתו, עדיין מצפה לגשם, לנביטת החיטה, לגידולה ולהבשלתה. רק בבית השלישי מוסטת התלות מתחומו של הטבע ועוברת אל מחוז האוצרות האנושיים: מאהבת ההורים עד אמונת הלב, או: מאב ואם בשר ודם אל האב שבשמיים.

ג. חרדות וכיבושן בשיר:

מצבי החרדה שבשירנו מגוונים ורבים: מ"אימת הרעב / והדמע / והמכאוב" עד לציפייה המתוחה, הנמשכת "ימים רבים / ולילות ארוכים", — וראשיתו

ושיאו של המצבור הקשה הזה בבהלתו של התינוק שאינו נענה, והוא עירום ותלותי ו"נבהל".

לכאורה, עוסק המשורר באמיתות נדושות מאד:

"בלי אהבת אם וחמלת אב / היורדים עליו כטל / הוא קמל..."

האימה יש בכוחה לשתק ולמנוע את גדולת האדם, אלא שאין לאל — ידם של הורים לנטרל את האימה לאורך ימים ושנים. בעצם היותו של הילד לאיש — "עצב לאיש / ובעצבו ישח" אלא שהשיר יוצר קשרים משלו. הפחד קשור בסגירות והמשורר עובר משמיים "סגור" רים ללא עב" שבבית הראשון, ליחסים ללא פתיחות וללא הדדיות בבית האחרון.

לא תיתכן הגשמת יעודו של אדם ללא התייצבותו על שבילי חיים מוארים, פתורים חים ובלתי מוגנים. סיטואציית היציאה מגן-העדה הביתי והמסוגר מצויה ונרמזת בשירנו באמצעות זכרי הלשון שבבית השלישי ("עירום", "אדם", "עצב").

העירום והעצב, האורבים לנו מלידתנו מתחזקים עם צאתנו לעצמאות ("בעצבון תאכלנה כל ימי חייד"). הם ייאבקו באדם שבנו ואנו נתחזק באמונת הלב שלנו.

3. כשמדבר הכתוב ביצחק אבינו, נעשה הדבר תוך כדי איזכורה של גור, על כל הכרוך בה. רצוי לעיין, תוך כדי שיחה, בספר בראשית, פרק כ"ו, פסוקים י"ב—י"ג.

4. רצוי להפנות תשומת לב הילדים לשירו של זאב "כולם רוצים להיות גדולים". מומלץ לקרוא אותו בכתה (או לפני הילד בבית) ולעמוד על הזיקה שבין הילד לטבע — ועל מה שבינה לבין חבלי גדילתו של אדם.

ד. המתח הדרמטי שבשירנו :

לאורך כל השיר מקיים המשורר מתח דרמטי בין הקצב הסילוני, שאליו הגענו, לבין איטיותו ומתינותו של תהליך החיים בטבע (מנביטת החיטה, לידת האדם, עד להבשלת גרעיני הבר — היות התינוק לאיש בעל אמונה).

הדבר מורגש במיוחד בבית השני שבשירנו שהוא האמצעי, התיכוני, ומיקומו בין ההלם למראה הג'טים לבין הטראור מה הפוקדת את התינוק, החש בבדידותו היסודית והעמוקה של האדם.

הבית הזה מצוי בין שיא טכני שהושג (הפנתח את השיר) לבין שלום-נפש, שיר-שג, אם וכאשר נגיע אליו ("וכשאמונת לב תאיר שבילו" של כל אחד מאתנו).

על כן עמוס בית זה ביטויי השהייה: "עדיין לא", "יצא לפלא", "ואחר", "וימים רבים", "ולילות ארוכים יצפה", "עד"...

המסר

עליונותו של הטבע על המדע תישמר תמיד, כשם שמובטח נצחון הערכים האנושיים על אימי הטבע. נצחון זה

מתבטא בהבטחה "ורם".

האדם — כדי לפרנס את מצבור ער-כיו — זקוק לפלאי-הבריאה גם בתקופת ההתפעלות מלהטי הטכנולוגיה והישגיה. בכיתות העליונות של בית-הספר היסודי מביאים התלמידים את הישגי ההנדסה הגנטית, לרבות "שיפוצו" של גרעין החיטה. הם מזכירים את המטוס העל-קולי. לכל אלה ניתן המקום הראוי להם. הצבעים בשיר אינם מפורשים, פרט לירוק של "גבעולי האביב". אך יש בו תכולה שמייס, צבעי האדמה, זהב השבי-לים, אפור הכסף של מטוסים, שקיפות הדמע והטל, קדרות הסגריר (והסגירות) — ועל כולם מנצח אורה של אמונת-הלב, המקלה על האדם את ההילוך בשביל הפתלתל של חייו.

הקשר הלשוני שבין אשיות לבין אישיות (היות איש) ואנושיות הוא מעניין לכשעצמו, ועשוי לשמש מפתח נוסף להבנת השיר.

שירתו של זאב, המלווה את הילד מגן הילדים עד לסיום לימודיו מבטאה את האמת שלו, באמרו "טוב לי להיות קטן". היא גם מלמדת אותו לקבל עליו את חבלי הגדילה ומאחלת לו תפארת אדם.

חלום הבריחה*

מאת לאה חובב

א. פתיחה

ילדים רבים הוזים על בריחה מביתם בשל אי־שביעות רצונם מיחסם של הוריהם אליהם, או כדי לזכות בתשומת־לב מרובה יותר. שאיפה זו שבהקיץ מופיעה גם בחלומותיהם, כדרך ששאיפות רבות אחרות מתממשות בחלום. הילד רוצה להיות בטוח שאכן הוריו אוהבים אותו, דואגים וחרדים לו, אם במקרה יחלה, יאבד או חלילה ימות. לעתים מתכנן הילד בריחה מביתו כדי "להעניש" את הוריו ולגרום להם סבל משום שהם מזניחים אותו, או בגלל התנגשות ואי־הבנה בינו לבינם². בעצם ההזייה על הבריחה מוצא הילד את סיפוקו, ועל הרוב די לו בכך. לעתים רחוקות מממש הילד את חלום הבריחה, ואם הוא אכן עושה זאת, הרי שזה בדרך כלל בגיל גבוה יותר.

בספרו של ישראל לרמן "הלילה קצר", מתממשת בריחת הילדים מביתם בחלום. השאיפה לברוח היא כה גדולה, עד שהקורא אינו מבחין כמעט אם זו מציאות או חלום. הילדים הבורחים הם "ילדי־מפתח", כלומר, אותם ילדים שמפתח ביתם תלוי על צווארם. להורי האחיות קרן וצופר חנות מכולת, ולהורי מרית ואחיה הקטן ניב — בית מרקחת. הילדים מחליטים ללמד את הוריהם "לקח", להיעלם מבלי להשאיר עקבות. "שלא יהיה מי שיספר, שידאגו פעם אחת" (עמ' 10). מלבד תחושת ההזנחה הגובעת מהוסר זמן מפאת היות ההורים עסוקים בעבודתם (דבר חיובי לכשעצמו), לא מסופר על קונפליקטים נוספים הגורמים לבריחה. הילדים מתכננים

* ר' רשימה על "הלילה קצר", חוברת א (לז) עמ' 45.

1. "הלילה קצר".

2. ראה מוטיב זה אצל רבקה אליצור, "איך הלכתי לאיבוד", בתוך "שלום לך אורחת", הוצ' מורשת.

עמ' 125—130. דינה דויטלובסקי, "דגי הקטן והשוטר ניסים", ספרית פועלים תשכ"ח, ועוד רבים.

הכל בקפדנות. מכינים שקי שינה ושימורים, ויוצאים לדרכם בבוקר, אחרי צאת הוריהם לעיסוקם הם. במקום ללכת לבית-הספר הם נעלמים.

ב. דרכי עיצוב "הריאליה החלומית"

ישראל לרמן נוקט במספר אמצעים כדי להטעות את הקורא וליצור אצלו תחושה שאין כאן חלום אלא מציאות ריאליסטית. ואמנם, הקורא הצעיר יהיה משוכנע שהמאורעות המסופרים אכן התרחשו במציאות. ואולם, הקורא המבוגר המתבונן היטב בכתוב, יקלוט כבר מתחילה רמזים שונים המעידים, שמעשים אלה אינם מציאותיים, והעל-טבעי מעורב בריאליסטי, כגון: "לקרן היה נדמה שצופר מתרוממת מעל האדמה, שטה קלילות באוויר" (עמ' 7). החלום הוא חלומה של קרן, הנרדמת מיד לאחר שאמה העירה אותה לפני צאתה "לעזור לאבא בחנות". רמז נוסף רומז המחבר באומרו: "אתמול בבוקר לא קמה מהמיטה. האם יצאה והיא נרדמה שנית" (6). כך אתמול, ואילו היום, כביכול, היא קמה ואף מעירה את אחותה. המעבר מן המציאות למאורעות החלום כלל איננו ניכר, כמו שהדבר קורה לרוב החולמים, והקורא טועה לחשוב שהכל מתרחש במציאות.

אמצעי נוסף המטעה את הקורא הוא היות הדובר בסיפור מספר "יודע-כל", היודע את המתרחש במקומות שונים בעת ובעונה אחת. הדברים על תכנון הבריחה מראש (עמ' 10), הנאמרים מפי המספר המתבונן מן הצד, משולבים בתוך הדיבור הישיר של הדמויות הפועלות, ויוצרים תחושה של סיפור ריאליסטי, שבו קיימת מציאות שיש בה סדר כרונולוגי ומאורעות עוקבים, המתוארים על-ידי מספר-עד מהימן. לא הילדה החולמת היא המספרת על המתרחש בגוף ראשון, כדרכם של וידויים חלומיים, אלא אף היא הינה דמות פועלת בין יתר הדמויות שעליהן מספר הדובר. בדרך זו גוברת ה"אמת" שבסיפור.

אך האמצעי המרכזי שבו משתמש לרמן כדי להטעות את הקורא הצעיר וליצור תפישה ריאליסטית מובהקת, הוא חלוקת ההתרחשויות לשניים. העלילה זורמת באופן מקביל בשני אפיקים: מסלולם של הילדים הבורחים מחד-גיסא, ודאגת התורים עם חיפושי המשטרה אחריהם — מאידך גיסא. כפילות זו קיימת גם במציאות בסיטואציות דומות, והעתקתה לעולם החלום של הילדה, משכיח מן הקורא שלפניו חלום. הפרקים בנויים על הרוב בדרך מסורגת: תיאור הבורחים — המשטרה — וחוזר חלילה. אמצעי זה מגביר את סקרנותו של הקורא, הנאלץ להפסיק מדי פעם את המעקב אחר רצף המאורעות הנקטעים, והוא חש בעליל במתרחש, כביכול, בשני המישורים.

אולם, לא רק בפתיחה רומז לרמן לקורא כי חלום לפניו. דמיון ומציאות משמשים בעירובייה בשני האפיקים; מציאות ריאליסטית פולשת להרפתקה של הבורחים, שיש בה הרבה מן העל-טבעי, ודמיון פולש לתחום המחפשים אחריהם במציאות. הילדים פוגשים בדרכם בזקן תמהוני בעל כוחות על-טבעיים (אותו מזהה גיב הקטן כאלהיה הנביא — עמ' 43, 109), המופיע ונעלם בדרך פלאית גם מעיני קצין המשטרה. אל הילדים הבורחים מצטרפים בעל-חיים מאונשים, שברחו אף הם מביתם בצר להם. טשטוש וערבוביה אלה אופייניים לעולם החלומות, שבו מקום זמן, דמיון ומציאות, חיים ומוות — מעורבים זה בזה.

התהייה שתוהה לעתים החולם בעיצומו של החלום, "האם כל זה חלום או מציאות?", תהייה

הנובעת ממצב של ערות חלקית, ומחדירת המודע לתוך החלום, מצויה אף היא בספר (עמ' 41—42), ורומזת לקורא שהבלבול ו"הכל הפוך מלהפך" הוא בעצב הוויה של חלום ולא של מציאות.

עם זאת, החיפושים הנרחבים אחר הבורחים, התופשים בסיפור מקום רחב, מהווים אף הם מילוי משאלה כמוסה של הילדה החולמת, הרוצה לשמש מוקד לדאגתם של המבוגרים. תמונות הילדים שבידי השוטרים המחפשים, שוטרי החרש, ההליקופטר המחפש ואמצעים נוספים — גורמים לקורא סיפוק רב ותחושה של התרחשויות מציאותיות.

ג. מבנה הסיפור וזיקתו לכותרת

הסיפור בנוי כסיפור מסגרת, בו הפתיחה והסיום מהווים סיטואציה אפית אחת הנבדלת מן הסיפור כולו, ואף הדברים הנשמעים בה זהים: "קרן, התעוררי, קומי קרן —" (עמ' 5, 124). האם מנסה להעיר את בתה חזור והער, וזו "רוצה לישון עוד ועוד, ולהתעורר רק כאשר מתחשק" (עמ' 5, 125). בין קריאת האם בראשונה לבין קריאתה בשנית — כהרף עין — מתרחש החלום, היינו, כל המסופר בספר. הרצון להמשיך לישון נוטע בחולמת הרגשה שהלילה קצר. המחבר נתן לספר את הכותרת "הלילה קצר", כדי להדגיש שני דברים: ראשית, את תודעת הגיבורה, המתבטאת ברצונה להישאר בעולם החלומות; ושנית, את הסתירה שבין משך הזמן בחלום ובין זה שבמציאות. הכותרת "הלילה קצר" עומדת בניגוד אירוני לחלום הארוך ולגודש המאורעות המתרחשים בו בלילה אחד. לקורא נדמה שהלילה ארוך מאד. אך בכך ממחיש הסופר את אופיו של החלום, שבו אין-ספור מאורעות מתרחשים בזמן מציאותי של "כהרף עין". הביטוי "הלילה קצר" חוזר ונשנה כמוטיב אף בחלומה של הילדה, היינו, התודעה חודרת לחלום ומופיעה בפיהם של מספר דמויות החוזרות על מלים אלו מכלי דעת מדוע (עמ' 81, 93, 94, 103, 104 ועוד). דומני, שהשימוש בביטוי לא תמיד מוצלח. כאשר משמיע אותו הזקן או קצין המשטרה, הוא עשוי להתקבל על דעת הקורא; אך כאשר מושם הביטוי בפי האב (עמ' 94) — הוא נשמע מלאכותי ומזויף (ואולי בלתי הגיוני כמו בחלום! ?), כי לילה שבו יושבים הורים מודאגים ומצפים למציאת ילדיהם האובדים, אינו "לילה קצר", אלא לילה ארוך ללא סוף!

ד. אמיתות כלליות ומשמעויות סמליות

החלום המתואר בספר זה הוא רב-משמעי ומורכב. אין זה חלום ילדים פשטני. קיימים בו יסודות ילדיים בצד תפישות של מבוגר. מצד אחד שם המחבר בפי הילדים ביטויים ותחושות האופייניים לתפישתם הילדותית, כגון המחשת מושג, כדברי ניב הקטן: "אני הולך על החושך" (עמ' 33), או קונקרטיזציה של ניב לשוני: "רגלי-ההר שמת רגלי לקרן, והיא כמעט מועדת" (עמ' 42). אך מאידך גיסא משלב המחבר בתוך השיחות הילדותיות משמעויות סמליות ואמיתיות כלליות רבות, שרק הדובר המבוגר מסוגל לאומרו, ורק הקורא המבוגר ירד לעומקן. כגון, דברי הזקן: "הכל עניין של גיל. ברור או לא ברור. לניב הכל ברור, מחוור ועומד במקומו. כמו כן לצופר ולמריה. אבל לקרן יש כבר ספקות, לא כל דבר מתישב. אני בגילי אכול ספקות, מנוקב ככברה,

מתרץ בקושי" (עמ' 56). דברים אלה הם אמת כללית, סיכום של תפישת החיים היחסית לכל גיל וגיל. אלה הם הרהורי הסופר המושמים בפי הזקן הפלאי. אך ספק בעיני אם הם אמינים בחלום של ילדה.

הביקורת על עולם המבוגרים והחברה ניתנת כאן בפי המבוגרים עצמם. התנווני מעיר על הקונים: "נדמה להם שמה שיקר יותר טוב יותר" (51). ועל לבושו של הזקן הוא אומר: "הוא לבוש באותם מכנסים שרק זקנים שידועים שהם באמת זקנים יכולים ללבוש אותם, ולא אותם זקנים שנדמה להם שהם צעירים, והם לובשים מכנסים צרים וחולצות משובצות..." (53).

הביקורת והאמת הכללית בנושא המרכזי של ספרנו, נושא הבריחה, עולה מתוך דו-שיח שבין השוטר וקצין המשטרה, ידיד, המגלה ידידות והבנה למעשי הילדים (עמ' 68):

מדוע הם בורחים, הילדים האלה? — שאלה אביגיל.

גם לי מתחשק לפעמים לברוח, ולך לא? — שאלה הקצין וחייך אל השוטר.

כן, לפעמים — השיבה אביגיל בחיוך.

לעזוב הכל, לברוח, לנסות להתחיל הכל מחדש. אתה כבר יודע היכן טעית... אתה כבר ברגסיון...

ובמפורש, בדרך אירונית חריפה, ממשיך הקצין (עמ' 78): "ההורים — הם לא מבינים מדוע ברחו הילדים. היה להם הכל, מכל טוב. מה שרצו; אפילו מפתח לבית תלוי על צוואר".

בחלום מדברים בעלי החיים, והכלב משמש מטונימיה ומבטא את תחושת הילדים: "עכשו ברחתי, שיחפשו אותי, שידעו להם, שידאגו הם קצת, שידעו מה זה להיות אסור וכלוא בבית" (74). ובהמשך הוא אומר: "אני ברחתי כדי שידעו כמה הם אוהבים אותי וכמה אני חסר להם" (85). בדברים אלה נשמעת בעקיפין האמביוואלנטיות שביחס הילדים להוריהם.

נראה לי, שלרמן ניסה ליצור כאן שילוב של הרפתקה דמיונית עם דברי אמת כלליים, שבתוכם ביקורת על עולם המבוגרים, כדרך שעשה אכזופרי בספרו "הנסיך הקטן". אף כאן מהווה הילד הקטן סמל לתמימות, "הילד האחד שעוד לא התקלקל" (63). אולם הדמות הפיזית שמגלם הנסיך הקטן הבא מכוכב אחר, שונה לחלוטין מדמויות הילדים הריאליסטיות שמעצב לרמן. גם הדרך בה משמיע הסופר את ביקורתו על החברה שונה, אם כי האנשת בעלי-החיים כאחד האמצעים לכך — מקבילה בשני הספרים. בדרך דומה, באמצעות חלום, משמיע גם לואיס קרול את ביקורתו על החברה בספרו "עליזה בארץ הפלאות", אך ההבדל רב, ולא נדון בו כאן.

לשבחו של לרמן יש לציין, שהסמלים והאמיתות הכלליות הפזורים וארוגים במאורעות, אינם קוטעים את רצף העלילה, אם כי מכבידים מעט על התקדמותה. גם הילד הצעיר שאינו מסוגל עדיין לתפוש את מלוא המשמעות, יהנה מן ההרפתקה של הבורחים.

3. אנטואן דה סנטי-אכזופרי, "הנסיך הקטן", עם עובד, 1962.

4. לואיס קרול, "עליזה בארץ הפלאות", מחברות לספרות, תשכ"ג.

ה. הדמויות הסמליות

הדמויות ביצירה נחלקות לשני סוגים: עם הסוג האחד נמנות הדמויות הריאליסטיות — הילדים, הוריהם, אנשי המשטרה ושאר הדמויות שב"מציאות". ואילו עם הסוג האחר נמנות הדמויות הסמליות — בעלי החיים המאונשים בחלום ודמותו העל-טבעית של הזקן.

הזקן מסמל את חכמת הזקנים בהכללות שהוא משמיע ואת הזיקנה המתגלמת במראהו. כמו כן הוא מסמל את הקירבה שבין הזקן והילד על ידי עיניו הצעירות, ההופכות למוטיב חוזר ביצירה, והן מפליאות בניגוד שבינן לבין "הקמטים העמוקים שבפניו" (117). בשיחתו עם העכביש משמיע הזקן סיכום כללי לחיים: "תשמע את חכמת הזקנים ותדע שגם הרע מסתדר בחיים. הזמן, שהוא החיים, מוריד את פסגות הרע ואת מרומי הטוב, מכהה את חודיהם, מושכם בזרם החיים והזמן מתערבל" (108). סיכום זה, שהוא בעצם השקפת עולמו של המתבר, מותאם כאן לדמות הדוברת. זו דוגמא נוספת לרעיון מפשט שלא יובן לילד הצעיר.

העכביש, הקשור בקור דקיק, מסמל את הילד הקשור להוריו בהוטים סמויים ודקים, הנרעדים מפני כל רעש וצעקה (עמ' 45—46). קולו יבבני, ודברי החכמה שהוא משמיע אינם אלא חיקוי לדברי אימו בלבד (70). חמשת העכבישים הטווים קוריהם בלילה כהרף עין, מסמלים את קורי החלום הנטווה אף הוא כהרף עין, והוא מביט אל נפשנו ורואה אותנו, כביכול, בעינים רבות (שמונה עינים לכל עכביש, עמ' 95). הקצין תוהה על הקשר שבין העלמים של הילדים ובין פעילות העכבישים בלילה, אך אינו מגיע למסקנה שהמשותף לשניהם הוא החלום.

החמור והסוס הרבים ביניהם אינם אלא סמל למריבות בתוך המשפחה, ריב אחים: "אנחנו קרובי משפחה, לכן אנו רבים תמיד. עם מי נריב? עם זרים?" (עמ' 111). האירוניה ברורה אף כאן.

סיכום לקשר שבין כל הדמויות הסמליות שומעים אנו מפי הזקן, בתשובתו לעכביש (הילד), הרואה עצמו חפשי לשוטט בעולם (עמ' 125): "אתם אינכם חפשיים, אתם קשורים בקורים. הכלב בילד, הסוס והחמור בבעלים, הילדים בהורים, המקל בזקנים..." מכאן מסתבר הצד השווה שבדמויות אלה, והקשר האסוציאטיבי שהעלה אותם בחלום.

ו. סיכום

ספר זה נראה כחריג בין ספריו של ישראל לרמן שכתבתו בדרך כלל ריאליסטית, ובאה לספר על הווי חיים ומאורעות משנות השלושים בשכונת מגוריו ("כל השבט הזה", "דרבנות ליגאל", "יורים על השכונה", "קיץ של צוענים"), או על דמויות הקרובות לו ("המורה שלנו חברמן"). יסוד הדמיון חודר למציאות בספרו "בנימין והכלב האדום". אולם בספר "הלילה קצר" תופש הדמיון מקום מרכזי ביותר. עם זאת, נשאר לרמן ביסודו סופר ריאליסטן, שכן, כפי שצינתה, גם החלום מסופר כהווי מציאות.

לרמן חשף בספר זה את עולמו הנפשי של הילד באמצעות החלום. התערבותו כמספר וכהוגה דעות, שקולו בוקע ועולה מפי הדמויות, גורעת אולי מהרגשת מהימנותו של החלום הילדי; אך מאידך גיסא, מעשירה את המשמעויות הפנימיות של היצירה, ומביאה את הקורא הבוגר לחזור

(המשך בעמוד 24)

שינוי הדימוי העצמי הנמוך באמצעות ספרות ילדים (ספרות טיפולית)

ד"ר מאירה כרמי-לניאדו ומירה לוינגר

חדשה, יחסית, נעמוד כאן בקצרה על יתרונותיה:

(א) הספרות מרחיקה את הסיטואציה הן במקום והן בזמן וע"י כך משחררת את ה"אני" מן הצורך להתגונן. התוצאה היא פתיחות מלאה ושיתוף פעולה מלא של השומע, אשר עלילת הסיפור, השונה לחלוטין מעלילת חייו שלו, אינה נותנת לו מקום לחשד כלשהוא שבו עצמו הדברים אמורים.

(ב) היצירה הספרותית היא עיבוד אינטרוספקטיבי של התכנים האמורים ויש בה מתן כיוון לפתרונם, כפי שהם נחו על ידי הכותב. השומע, המזדהה עם היצירה, מפנים תכנים אלה.

(ג) ניתן לבצע את כל התהליך הטיפולי בדיון על הבעיות כפי שהן משתקפות ביצירה הספרותית מבלי לגרוע מארמה מאיכות הטיפול.

הדימוי העצמי הנמוך מקורו בתת-הערכה של ה"אני" את יכולתו ואת כשרונותיו. כתוצאה מכך תביעותיו של ה"אני" מעצמו, והמטרות שהוא להשיגן נמצאות הרבה מתחת לפוטנציאל הטמון בו.

מצב זה הוא דסטרוקטיבי הן ל"אני" והן לסביבתו והוא מתבטא בשני פנים: (א) הפן הפסיכי המבטא השלמה עם מצב הנחיתות וקבלתו בחינת "כזה אני".

(ב) הפן החקייני השואף כל העת לביטול העצמי ולהידמותו החיצונית לאחרים המצטיירים כנבחרים.

הדימוי העצמי הנמוך שאנו דנים בו, ניתן לשינוי על-ידי טיפול מתאים, שיגרום לבעליו להציב לעצמו מטרות בהתאם ליכולתו ובהתאם לכשרונותיו. שיטת הטיפול שאנו רוצים להציע היא באמצעות ספרות, ומשום שזו שיטה טיפולית

לצאת לאור בהוצאת "דביר" בימים הקרובים.

1. ראה ד"ר מאירה כרמי-לניאדו, "השקפות עולם והשתקפותן בספרות ילדים", שעומד

הטיפול מתחלק למספר שלבים :

- א) העלאת הבעיה והבאתה למודע.
- ב) הבנת הבעיה.
- ג) הצעת דרכים לפתרון.

א. הפן הפסיבי

שירה של רבקה גריכטר **כזה אני**. מפגיש אותנו עם רונן הטוען, 'כזה—אני' — אלה הן מגרעותי, ואינני יודע מה לעשות.

כזה—אני

כזה אני ולא אחר

לא פחות ולא יותר

אני מבין כי זה לא טוב

במקום ללמוד לרוץ ברחוב.

מתבייש לזכור עתה

איך אחרתי לכתה

איך אמרתי למורי :

לא הכנתי שעורי.

זה לא טוב להיות מוזר

להתעקש בכל דבר

כי המורה תמיד טוען :

מתי כבר תשתנה רונן ?

אני מודה ומתודה

רע מאד להיות כזה

מי הוא זה אמרו ברורות

המביא עלי צרות ?

לכן אמרו נא, ידידי,

איך אתקן את מעשי

אמרו נא לי מה לעשות

שאוכל להשתנות ?

השיר מבטא היטב את הפן הפאסיבי של הדימוי העצמי השלילי. יש לו אופי וידווי, ה"אני" השר מודע לכל מגרעותיו: לעצלנותו, לרשלנותו ולעקשנותו. הוא מודה שרע להיות כזה: אך אינו מקבל על עצמו אחריות למעשיו. בשאלה הרי-טורית אותה הוא מפנה אלינו הקוראים הוא שואל: "מי הוא זה... המביא עלי צרות?". הנחתו היא שהמעשים הרעים באים ממקור חיצוני, ועל כן אין לבוא אליו בטענות. בבית האחרון מביע האני-השר רצון לתקן את המעשים השליליים, אך אינו יודע כיצד, באיזו דרך יוכל הוא להשתנות ולהיפטר מהרגליו הרעים: "אמרו נא לי מה לעשות שאוכל להשתנות?". שאלה זו מופנית לקורא המתב-קש לעזור לרונן ולהציע לו הצעות ופת-רונות. בנקודה זו יתקשר השיר אל הת-הליך הטיפולי, והילד השומע יתבקש להציע פתרונות לבעיותיו של רונן. הצ-עותיו של הילד השומע משקפות את התמודדותו **הוא** עם הבעיה הנדונה, וה-פתרונות שהוא מציע מופנים, לאמיתו של דבר אל עצמו. ניתן לערוך עם הילד טבלה שתכיל הרגלים שליליים ודרכים לתיקונם. טבלה זו תהווה מודל לעבודה הטיפולית לאורך זמן. יש להדגיש בפני הילד, שרונן לא ישתנה אם ימשיך לד-בוק בגירסה "כזה—אני" היינו: הרמת ידיים מהתמודדות עם הבעיה. ברונן יחול שינוי רק כאשר הוא יאמין בעצמו וביכולתו להתגבר על מגרעותיו, ויתבע מעצמו את תקונו.

2. גריכטר רבקה, כזה אני, הוצאת ברונפמן ת"א.

שיר זה הוא פשוט וקל להבנה והוא מזמין לשיחה על בעית הדימוי העצמי הנמוך ועל הדרכים להתגבר עליו. ברור, ויש להדגיש זאת בפני הילד, שהשינוי המצופה מן השלילי לחיובי אינו בא באופן פתאומי, אלא הוא תוצאה של מאמץ עצמי מתמשך ושל עבודת ה'אני' על עצמו מתוך תביעה מתמדת ותחושה עמוקה של אחריות. בכל ילד ובכל אדם יש מן החיוב. הכרת החיוב שבנו מדרבנת אותנו להתגבר על מידות והרגלים של־ליים. רעיון זה של חיפוש החיוב והטוב שבנו, בא לידי ביטוי בשירה היפה של עדולה :

היום אני אינני:

היום אני אינני

שיחה ברור.

לבשתי חליפת פורים

וירדתי לתור

בתוכי

כי לכל אחד

גם לילד

יש בפנים אוצרות עלומים

אז נא ללבוש בגדי פורים

ולרדת !

ובודאי נעלה מחצבים נדירים

מי הרבה ומי מעט,

מי פתאום ומי לאט לאט...

בשיר שלושה בתים: בית ראשון מתאר את הפעולה, בית שני מסביר את הסיבה לפעולה ובית שלישי מתייחס לתוצאות. האני השר מדמה את עצמו לכורה כשם שזה יורד למעמקי האדמה ומחפש מחצבים, כך גם האני חופר ומחפש בתוך

עצמו. במשך השיר נלמד לדעת שעל ידי מאמץ ויגיעה נגיע לאוצרות החבויים בנו. כולנו עשירים "לכל אחד יש בפנים אוצרות עלומים" אך לא תמיד מודעים אנו לעושר, למטען הרב, הטמון בנו. אוצרות אלו הטמונים בנו הם רוחניים — טוב לב, סובלנות, ענוה ועוד. השיר אינו מפרט, מה האוצרות, שעשוי ה'אני' למצוא בתוכו, ודווקא משום כך עיון מעמיק יעורר למחשבה על טיבם, ועל השאלה מדוע הם אוצרות, ומדוע במציאות הם חבויים.

הבית האחרון מתאר את תוצאות החיפוש ומדגיש שיש טעם בצלילה לתוך ה'אני', כי כל אחד ימצא בו מחצבים נדירים. המציאה משותפת לכולם, אך אנו נבדלים זה מזה בכמות ובדרך. יש כאלה שיגלו אוצרות רבים, ויש כאלה שמטענם דל יותר. אחדים יגיעו לגילוי עצמם מיד, ואחרים דרכם איטית ועל־הם לעבוד קשה כדי לדלות את האוצרות החבויים בהם. סיום השיר אופטימי, מלא אמונה, שכל אחד ואחד ימצא משהו ולכן כדאי לנסות.

כהמשך לשיר הראשון יכול שיר זה לעודד קוראים בעלי דימוי עצמי נמוך לחפש את המטען החבוי בהם. באמצעות השיר הם יכולים להשתכנע, שיש בנו חיצוניות ופנימיות, ופעמים הפנימיות רבה יותר ואיכותית יותר מהנגלה כלפי חוץ. צריך רצון, אמונה ואומץ כדי לרדת למעמקים ולגלות את האוצרות המסתתרים ואין טעם בגישה של "כזה — אני" הגורמת לאדישות ולפאסיביות.

3. עדולה. היום אני אינני, הוצאת מסדה 1982.

ב. הפן החקייני

דוגמא לכך אנו רואים במשל: "מפני מה הולך העורב ברקידה".

"מפני מה העורב הולך ברקידה? פעם אחת ראה העורב יונה הולכת הליכה יפה יותר מכל העופות. ישרה בעיניו הליכת היונה, אמר בלבו: אלך גם אני כמותה — והיה משבר עצמיו בהליכה. והיו העופות משחקים לו. נתבייש העורב ואמר: אחזור להליכתי הראשונה. בא לחזור ולא היה יכול, ששכח הליכתו הראשונה, והיה כמרקד — ולא עלתה בידו לא הליכה ראשונה ולא אחרונה".

העורב, שלא היה מרוצה מדרך הליכתו וכל נסיונותיו לסגל לעצמו את הליכתה הנאה של היונה — נכשלים בנסיונות החיקוי. כי במהותו הוא עורב ולעולם לא יוכל ללכת כיונה. קנאתו ביונה מרחיקה אותו מעצמו, מעוותת את כושר שיפוטו ואינה מאפשרת לו לפתח את מהותו כעורב.

יש גם בני אדם הטועים בטעותו של העורב ומנסים לחקות את מה שאינו ניתן לחיקוי. הם מבזבזים כסף וזמן, מביאים לעצמם כאב ועוגמת-נפש כדי להיות משהוא אחר, במקום להשקיע את מאמציהם וכוחותיהם בגילוי הכוחות העצמיים. אל לו לילד ולאדם לפתח רגשי נחיתות או להיכנס לדיכאון בגלל דברים שאין ביכלתו לשנותם. יש לשאוף לתקן מגרעות, להשתפר, להתקדם, אך לחקות אחרים, לברוח מ"האני" — בזה אין טעם ואין תועלת. דוגמא טובה לכך

מוצאים אנו בשירו של עודד בורלא: "עכבר אחד ושמו וסיל"⁵.

עכבר אחד ושמו וסיל
רצה פתאם להיות לפיל
כי פיל גדול אימה מפיל
והוא כל כך קטן.

שיר סיפורי זה מתאר את העכבר בעל הדימוי העצמי הנמוך השואף להיות גדול וחזק כמו פיל, הוא משקיע מאמץ רבנים בנסיון להגשים את שאיפתו, הולך ליועצים רבים לאנפה, לקוף ולנחש, ומבקש מהם עצה שיעזרו לו להיות גדול וחזק כמו פיל. הוא כל כך שקוע ברצונו להיות אחר, וכל כך שנא את גדלו ודמותו עד שהוא מאבד את כושר השיפוט שלו, ואינו מבחין שאין ממש ואין טעם בעצות שהוא מקבל מיועציו, כל עצה הוא מנסה בהתמדה ובעקשנות. האנפה מציעה לו לאכול "המון חלבה", והקוף מבטיח לו שאם יאכל חלב עם קרום יהיה ענק". והנחש טוען: "תרוץ כל בוקר על הצד / אז תהיה גדול /". הרצון להיות כמו האחר וההתבטלות העצמית עשויים להיות דסטרוקטיביים עד כדי כך שה"אני" יקוץ בחייו. כדברי חז"ל "הקנאה התאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם"⁶ ודבר זה אנו מוצאים אצל העכבר הקטן:

עכבר מסכן כל בוקר רץ
בכל כוחו הוא אץ רץ אץ
עד כי בחייו הוא קץ
אך לא גדל בכלום.

5. בורלא עודד, שירים מכל הצבעים. הוצאת עם עובד, תל-אביב.
6. פרקי אבות, ד/כ"ח.

4. ספר האגדה, ביאליק ורבינצקי, הוצאת דביר תל-אביב, עמ' תרל"ז.

הביטול העצמי והרצון להחלפת זהות עשויים לגרום לאיבוד צלילות הדעת והשיפוט, ולשכחת ה"אני" את עצמו ואת יתרונותיו.

ביצירות שנתחנו בולטים השלבים של התמודדות עם בעיית הדימוי העצמי והחתיירה לקראת פתרונה. בשיר הראשון הועלתה התופעה בלא שהיתה בכור תב מודעות כל שהיא לגורמיה ומתוך צפיה לישועה מבחוץ. בשיר השני יש כבר מגמה אינטרוספקטיבית ברורה של נסיון לחדירה אל פנימיות הנפש והעלאת תכניה. המשל השלישי מלמדנו שאין אפשרות לשנות מהות, ואלו השיר האחרון מצביע על הפתרון והוא מציאת החיוב ב"אני" עצמו.

בדרך זו מעשירה הספרות את חוויותיו של ה"אני" ואת עולמו מביאה אותו למודעות עצמית. היא מביאה לשינוי עמדות, על ידי כך שהיא מאירה את המציאות מזוויות ראייה שונות, מחדדת את כושר השיפוט ומעוררת רגישות ל"אני" ולסובב אותו.

העובדה ששלוש פעמים פונה העכבר הקטן אל יועצים שונים ושאת שלוש ההצעות הוא מקבל ומבצע, מגבירה את הגיחוך שבמצבו, בכל פעם הוא מנסה מחדש ללא שיפוט משלו, אינו חושב ואינו שוקל, מקבל כל הצעה ומאמין בתמימותו שהוא יכול להיות גדול וחזק כמו פיל. רק לאחר שלשת נסיונות הנפל, תשוש ומיואש הוא פונה לפיל עצמו האומר לו:

והפיל אמר: איזה סכל

אף פעם לא תגדל!

אתה עכבר, אז מה זה רע

להיות עכבר — זה לא נורא,

זה לא אסון, זו לא צרה.

הפיל אומר אמת, העדיפה על אשליות ועל שקרים. אין שום עצה ואין שום תרופת פלא אשר תוכל לשנות את מהותו של העכבר. ולמרבה הפלא הפיל הגדול והעצום מוצא יתרון בקטנותו של העכבר: העכבר בשעת מצוקה יכול בקלות להתחבא ולהציל עצמו מצרה ואילו לגבי הפיל — הגודל במקרה זה הוא חסרון.

(המשך מעמוד 19)

ולעייין שוב ושוב ביצירה, כדי לעמוד על מלוא משמעותה וסמליותה. כיוון שתפישת הסמליות קשה לילדים צעירים, עלול יסוד זה להכביד עליהם בקריאתם. הילד הקטן יודה בעיקר עם העלילה החיצונית, הרפתקת הבריחה וגורמיה, יחוש עצמו גלוה אל הבורחים, מדאיג את ההורים, מחריד את השוטרים ממנוחתם הלילית, ולבסוף ישמח לכשיווכח, שכל המסופר לא היה אלא חלום, ואין כל חשש מאובדן הדרך ומריחוק מן הבית.

כדי למצות את כל היסודות שביצירה, יש להביאה לפני הילדים באמצעות "קריאה-מונחית", שבה מדריך המבוגר את הקורא הצעיר לרדת למלוא עמקו של הספר ומשמעותיות הסמליות.

לאה חובב

כיפה אדומה ביער התרגומים

מאת נירה פרדקין

סקירה של תרגומים ושל מעשיות, שרשמו האחים גרים, מלמדת, שיש לנו תרגומים רבים אך אין תרגום ראוי לשמו. כן אין בידינו תרגום מדעי, מהימן, של "סיפורים לבית ולמשפחה" שערכו האחים גרים. לכן אי אפשר לדעת מה ומי מהתרגומים, והעיבודים הרבים שעומדים לרשותנו, משקפים נאמנה את המקור.

הספרים הרבים הנושאים עליהם שמם של מעשיות גרים, מקורותיהם שונים: עיבודים מתורגמים מלועזית (וולט דיסני ואחרים); שינויים, תוספות וקיצורים, לפי דמיונם והבנתם של העורכים השונים, וכמובן סיפוריהם של האחים גרים הגרמנים ופרו הצרפתי. התרגום המקיף ביותר הוא זה של דב קמחי (הוצאת יבנה), שבשלושת חלקיו מקיף ששים וחמישה סיפורים, מתוך מאתיים המעשיות, ועשר האגדות המקוריות של גרים. מעניין לעקוב אחר השמות שבהם חתומים התרגומים; לעתים כתוב גרים, לעתים פרו, לעתים רק שם המעבד, ולעתים אין כל שם של מחבר. מכל מקום, כל אלה ידועים בציבור כסיפורי גרים, אף אם נכתבו ע"י פרו. המצב דומה גם בתרגומים שבשפות רבות אחרות, אלא שלרשות דוברי אותן שפות עומדים גם תרגומים מדעיים — ולדוברי עברית — אין.

סיפורי גרים הם, כידוע, מקור למחקרים בשטחים רבים כמו: ספרות, פולקלור, בלשנות, חינוך, ופסיכולוגיה. הורים ומורים מתלבטים כיצד יש לנהוג בהם, מה רצוי להציע לילדים לקרוא ומה לא; ומה האינטרפטציה שתינתן לסיפור. לעיתים קרובות המתדיינים אינם מודעים לכך, שכל אחד מהם מכיר סיפור־מעשה אחר. למשל: הסיפור סינדרלה, או לכלוכית, למה הכוונה? האם לסיפור על אותה נערה היושבת בוכה בביתה... באה אליה פיה טובה... מדריכה אותה... שולחת אותה... לפי נוסח הסופר הצרפתי פרו; או אולי הכוונה לאותה נערה שאומרת לאבא שלה... שנטעה עץ... פקדה על העץ ועל הציפורים... הלכה ביוזמתה אל הארץ־מון וברחה משם ביוזמתה — כפי שמסופר אצל גרים.

אלה הם שני סיפורים שונים לחלוטין, השם פרו, שסיפורו הוא הנפוץ, כמעט ואינו מוכר — והסיפור של גרים (השני) כמעט ואינו מסופר.

לחוקר ספרות, או פולקלור, חשוב מאד לדעת מהו הנוסח המדויק של הסיפור,

אילו גלגולים עבר, ומאין שאב את המוטיבים שלו. לחוקר ספרות-הילדים חשוב יותר המוצר הסופי והשפעתו על הילד. מחנכים וסוציולוגים יתווכחו על השפעתם של הסיפורים על עיצוב דמותו של הקורא, או על עיצוב דמותה של האשה. לכן, חשוב כל כך לדעת על איזה נוסח אנו מדברים, ומה איכותו האמנותית של כל תרגום וכל עיבוד.

בגלל קוצר היריעה נשווה, לדוגמה, מספר מצומצם של תרגומים לסיפור "כיפה אדומה". שלא כסינדרלה, או סיפורים אחרים של גרים, השם בעברית הוא תמיד "כיפה אדומה" אף אם באיורים לאותו סיפור היא לבושה ברדס או שכמיה (אצל קמחי היא מכונה לעתים "הכיפה האדומה הקטנה").

אפיזודה א : כיפה-אדומה יוצאת לבית סבתא.

לאיזה מרחק היא הולכת? כידוע שולחת האם את בתה לשליחות רגילה. רק במהלכה של אותה הליכה תיתקל כיפה-אדומה באירוע הגורם לה חוויה חדשה. מתגובותיה יתברר לנו שנסיון חייה וחינוכה, לא הכשירו אותה להתמודד עם אירוע חדש זה. היכן קורה אותו אירוע גורלי? במלים אחרות: לאיזה מרחק שולחת האם את בתה הרכה והתמימה? להלן מספר מובאות:

— "ביתה של סבתא עמד בקצה השני של היער" (סיפורי המפורסמים — גרים ואנדרסן. ליקט וערך יצחק אבנון, זלקוביץ, עמ' 12).

— "קחי אותם אל סבתך, השוכבת חולה בביתה שבקצה השני של היער" (אגדות הארמון הקסום — דבורה עומר. שרברק, עמ' 52).

— "והיער גדול גדול, והבית של סבתא עומד הרחק הרחק בקצה היער" (ליון קיפניס, הוצ. זימזון).

— "בית סבתא הנמצא הרחק מעבר ליער" (סיפורי פז — סקולסקי, זימזון, עמ' 46).

— "וסבתא נתגוררה ביער, במרחק מחצית השעה מן הכפר" (אגדות האחים גרים — תרגום דב קמחי, יבנה עמ' 11).

הנוסח של קמחי מצטיין בסגנון המדויק, היומיומי בניגוד לנוסח הכללי והדרמטי שבתרגומים האחרים.

אם נחזור לשאלה ששאלנו על דמותה של האם, הרי יש הבדל גדול בין אם השולחת את בתה הקטנה למרחקים, לבין אם השולחת אותה לקרבת מקום. יחד עם זאת, יש חכמת-חיים בסיפור המראה לנו שתקלות קורות גם סמוך לבית ולא-דווקא במרחקים.

עניין זה — המרחק לבית סבתא פעוט לכאורה, אך הוא חשוב ביותר לאור הערות של חוקרי חינוך ופסיכולוגים על חלקה של האם במה שקרה לבתה. פרו בסיפור שלו טוען שהאם היתה טפשה וסבתא שלה טפשה עוד יותר. בטלהיים מדבר על אחריותה של האם למה שאירע. אמא וסבתא פינקו את הילדה, אם נוסיף להערותיו

1. ברונן בטלהיים, קסמן של אגדות, רשפים ת"א, עמ' 139.

של בטלהיים את המרחק הגדול שעל הילדה לעבור הרי חוסר האחריות של האם זועק לשמים.

אפיזודה ב: מה אומר הזאב לכיפה אדומה? כיצד הוא מפתה אותה?

יש תרגומים בהם אין כל פיתוי. הזאב פוגש את הילדה, מברר לאן פניה מועדות, רץ לשם ומקדים אותה (סדרת דובונים — מסדה).

בתרגומים אחרים הזאב משכנע את כיפה אדומה לקטוף פרחים כדי לעכב אותה:

“הביטי וראי, כמה פרחים יפים פה מסביב! קטפי כיפה־אדומה, והביאי זר לסבתא שלך!” (ליון קיפניס).

והילדה נענית לו בניגוד לכל מה שאמרה לה אמה, ולא ברור למה ואיך.

— “...תוכלי לקטוף זר יפה בלי לסור מן הדרך אף צעד אחד. זר יפה של צמחים ישמח את לב

סבתך” (בר זכאי, הוצאת “סוד”).

כאן יש נסיון להסביר איך מצליח הזאב לשכנע את הילדה להמרות הוראותיה של האם, ובכל זאת להרגיש שהיא עושה מעשה טוב לסבתה.

— “הביטי נא כיפה־אדומה וקטנה את הפרחים היפים כאן מסביב. ומדוע אין את מסתכלת כלל

על סביבותיך? ולא עוד אלא שנדמה לי כי אין את שומעת כלל את הציפורים, היאך הן מציינות יפה

כל כך? כל כך רצינית את, הולכת כאילו הלכת לבית הספר ופה ביער הכל מלא שמחה ורננה”. (תרגום

דב קמחי, עמ' 12).

מהערתיו של הזאב, לפי תרגום זה, מסתבר, שהשכיל להבין מה היא רוצה לעשות ופיתה אותה לעשות זאת. בדבריו אנו שמים לב גם לניגוד הקיים בחינוכה של הילדה, בין המועיל למהנה — כאילו הם שני קצוות שאי אפשר לגשר עליהם. הערתו על בית־הספר, כמשהו שמנוגד לשמחה ורננה, היא כידוע בעיה, שאנו מרבים להתלבט בה גם היום. הערה זו גם מוכיחה כמה אקטואלית יכולה להיות מעשיה שנכתבה לפני יותר מ־150 שנה.

אפיזודה ג: מהו סוף הסיפור?

הסיומים מגוונים בתרגומים השונים:

— הזאב טרף את שתי הנשים. כך מספר פרו, וניסוחו כמעט ואינו מופיע בתר-

גומים, אולי מחמת אכזריותו.

— סבתא הצליחה להתחמק מהזאב, כיפה־אדומה ניצלה ברגע האחרון, כאשר

התנפל עליה הזאב הזדמנו למקום שומר היער, צייד, או אביה, והצילוה. לפי

תרגומים אלה התזמון של הופעת המושיע מדויק ביותר — לא מוקדם מדי, כדי

שלא נפסיד את האפיזודה הדרמטית כאשר הזאב מסתער על כיפה־אדומה, ולא

מאוחר מדי — כדי שלא תיטרף. לסיום כזה יש מסר ברור — דבר כזה יכול לקרות

רק פעם אחת. כיפה אדומה עשתה שטות כאשר בטחה בזאב, למרבה המזל (ההדגשה

על המזל) לא אונה לה כל רע, אבל אתה הקורא, אם תעשה שטות דומה — סופך

נחרץ, קשה להגיע בתזמון כזה להצילך. בדרך זו מאבד הסיפור את המסר הכלל

אנושי שהוא מסימניה של המעשיה. המסר כאן דומה לזה של פרו (שמתרגמים

נמנעים להביאו מחשש אכזריות יתר) — שגיאות שוגים פעם אחת ואין מהן חזרה בתרגומים אחרים (למשל של קמחי) מסופר שהזאב טרף את סבתא, את נכדתה ואחר כך נרדם. באותו זמן עבר צייד ליד הבית, שמע נחירות והחליט להיכנס פנימה לראות מה שלומה של סבתא. הצייד עבר שם משום שהיער הוא מקומו הטבעי, אין זה משנה מתי בדיוק הופיע — וניתן לצפות שבמוקדם או במאוחר הוא יגיע. הצייד רגיש וקשוב לכל מה שחורג מהשגרה (הנחירות הנשמעות) ולכן אפשר לסמוך עליו שיבחין אימתי נחוצה עזרתו.

הצייד נכנס לבית ורואה את הזאב. מתברר שהוא מחפשו כבר זמן רב. הוא רוצה לירות בו, אבל — כאמור הוא קשוב למה שקורה — איננו רואה את הזקנה וחושש, בדין, שנטרפה. על כיפה-אדומה עדיין אינו יודע מאומה. לכן הוא פוגע בזאב כך שלא יפגע בזקנה אם אכן היא בבטנו. הסוף הוא כפי שלמדנו החוקר אולריק, שניסח את כללי הפואטיקה של הסיפור העממי — הכל בא על מקומו בשלום והסיפור מפרט מה אירע לכל הדמויות: הצייד פושט עורו של הזאב ופורש לביתו, סבתא מבריאה ונכדתה מסיקה מסקנות איך תנהג להבא ביער (שהרי לא תימנע מלכת לשם).

לתרגום בנוסח כזה יש גם מסר ברור למדי: למעשים, למשגים יש תוצאות ועלינו לעמוד בהן. (לעיתים אותן התוצאות מכאיבות אך גם מעשירות את נסיון חיינו). אך אפילו עלינו לסבול את תוצאות מעשינו, יש לנו תקווה להיחלץ. ביער מסתובב הצייד וכל הסיכויים הם, שבמוקדם או במאוחר, הוא יגיע ויחלץ את מי שנלכד. הצייד אולי לא יגיע בזמן כדי לחסוך את החוויה המכאיבה, אבל יגיע כדי לחלצנו ממצב קשה כך הוא יאפשר לנו התחלה חדשה לאור נסיון החיים שצברנו — ואולי זה חלק מתהליך ההתבגרות.

עניין זה מתחזק לאור הסיפור הנוסף שסיפרו האחים גרים כהמשך לכיפה-אדומה. ההמשך משובץ מיד לאחר סיפור 26 שלהם, תחת ההערה "ויוסיפו האנשים לספר עוד". המשך זה אינו מופיע בתרגומים לעברית המצויים כיום בשוק, ואפשר למצוא רק בתרגומו הישן של ברמן, שאזל כבר מזמן.

לפי סיפור זה פגשה כיפה אדומה בזאב אחר (שהרי מותו של זאב אחד, לא פתר את שאלת קיומם של הזאבים ביער, השאלה איננה מה לעשות עם עצם קיומם, אלא איך לנהוג בהם). אך הפעם הן כיפה-אדומה והן סבתא יודעות כיצד לנהוג בו. לא זו בלבד שאינן נופלות לידי, אלא הן מצליחות, בכוחות עצמן וללא עזרה, לגרום לכך שיפול לשוקת ויטבע. כיפה-אדומה הולכת אל ביתה "ולא אירע לה כל רע".

השוואה של התרגומים השונים למקור הגרמני, מלמדת, שאלה המתאימים יותר למקור אמניים יותר וטובים יותר מבחינה ספרותית. הכוונה לתרגומיהם של דב קמחי ושל ברמן (שכאמור אזל). ייתכן שהם בטאו נסיון של דורות שעל פי סיפור זה במקורות יש בו יותר אמינות וחכמת-חיים מאשר עיבודים המוכתבים על ידי כוונות טובות.

(תודתי נתונה לגברת אסתר פיקצ'ובר, שעזרה לי להשוות את התרגומים השונים לסיפור בגרמנית).

עוד משהו על עזבונה של לאה גולדברג בספרות ילדים

מאת מירי ברוך

פרופ' ברוך קורצווייל, המבקר הספרותי, כתב שירים וסיפורים רבים במשך ארבעים משנות חייו, אך כל העת היסס לפרסמם, כי ליוותהו חרדה, מה עלול לקרות ליצירותיו ולתדמיתו של היוצר "אחרי מאה ועשרים". אולי בעקבות דברים אלה, ששמעתי מפיו¹, סיימתי את המאמר שפירסמתי בכתב־עת זה² בפיסקה:

"אין ספק שהוצאה לאור של מכלול יצירתה הקומית (של לאה גולדברג) תעשיר את ספרות הילדים העברית, אך אולי תבנה לקוראי ל. ג. תדמית של משוררת אחרת מזו שרצתה היא להנציח עצמה, והדילמה, אם יש לפרסם יצירות מן העזבון או לא — שבה ועולה". פסקה זו העלתה, שלא בצדק, את חמתה של ד"ר לאה חובב עורכת העזבון של ל. גולדברג, ובמאמר למדגני³, מלא ביטויים תוקפניים, קבעה:

- א. שאין לערער על הוצאה לאור של כתבי ל. גולדברג.
  - ב. שאין לחלוק על — אמיתות שבמחקרה שלה על לאה גולדברג.
  - ג. שאיני מבינה דבר בפרוודיה, הסטוריה ואינטרפרטציה של ספרות ילדים בכלל, וביצירותיה של ל. ג. בפרט, כך משתמע מדבריה.
- אינני חולקת על האמיתות שבמחקרה, שכן אני מעריכה מאד את מנחה הדיסרטציה של ד"ר ל. חובב וחוקה עליו שידע להקפיד על הדיוק, אלא מאחר ומחקרה עדיין לא ראה אור, לא יכולתי להתייחס לפרטים המובאים משם לביסוס טיעוניה הדוחים את דבריי, במאמרי הנ"ל.

-
1. ר' גם ספרו הנסיעה, הוצ' עם עובד 1974, הקדמה.
  2. מירי ברוך, 'יסודות הומוריסטים ביצירת הילדים של לאה גולדברג, ספרות ילדים ונוער, סיון תשמ"ג, יוני 1983, עמ' 16—13.
  3. ד"ר לאה חובב, עוד על יסודות הומוריסטיים ביצירת הילדים של ל. גולדברג, ספרות ילדים ונוער, אוקטובר 1983, עמ' 44—37.

ובאשר לטיעונים גופם:

1. כותבת ד"ר חובב: "הרושם שמירי ברוך יוצרת הוא, שאת היצירות שאני מכנסת לא פירסמה לאה גולדברג עצמה בחייה". ובכן לולא קראה ד"ר לאה חובב את דבריי קריאה סלק-טיבית, היתה לומדת כי במפורש כתבתי "כל אותן יצירות שנועדו לשמש בלבד, נראו לה מתאימות לעיתונות ילדים אך לא ראתה אותן כיצירות ספרותיות של ממש".

לאה גולדברג לא היתה מן היוצרים שקשה היה להם למצוא מו"ל מתאים להוצאת ספר. ועובדה היא, שחלק מיצירותיה אכן ליקטה והוציאה לאור. משום כך איבחנתי בין יצירות שכתבה לעיתונות ילדים, וגם מאוחר יותר נראו לה בעלות איכות וראויות לפרסום, בספר, לבין אלה שבפרספקטיבה של זמן, נראו לה כבעלות איכות פחות טובה, ולא פירסמה אותן בספריה.

2. חלק מן היצירות ההומוריסטיות, שאין בהן מסר דידקטי, ואשר אותן מביאה ד"ר חובב כטיעון לניגוח דברי, אמנם נשאו את שמה של לאה גולדברג אך בעצם לא היו יצירותיה שלה, הכוונה היא, כמוכן, ליצירותיה המשותפות עם אריה נבון: אורי כדורי, אורי מורי. יצירות אלה נכתבו וצוירו ע"י אריה נבון, ולאה גולדברג רק חרזה אותן.

הכל וודעים שצירוף שם שני לספר אינו דומה לפרסום יצירה על שם לבדי.

3. הביטויים המחמיאים אותם מייחסת לי ד"ר חובב: "אינם בדוקים ואינם נכונים" "אינה מדוייקת" "חסרות בסיס לחלוטין", "מופרכים לחלוטין", "תפיסה מוטעית" וכדו' — כל אלה מקורם בכך שלא הדגשתי במידה מספקת את ההבדל בין פרסום לבין כינוס או ליקוט בספר מיוחד. אך ברור לי שד"ר לאה חובב הבינה היטב את אבחנתי בין פרסום בעתונות לבין הוצאה לאור בספר, המלה "כינוס" אינה מקובלת עלי.

4. במקרים אחדים, עוקמו וסולפו ע"י ד"ר לאה חובב כוונת דבריי וברצוני להעמידם על דיוקם: לדוגמא: חריזה זוגית (צמודה) לסירוגין, מלעיל ומלרע, אין פירושה שהמלעיל מתחרז עם המלרע א-ב א-ב, אלא שיש גיוון ריתמי, וכל צמד חרוזים הוא בהטעמה שונה לצורך גיוון א-מלרע ב-מלעיל וחוזר חלילה.

עניין אחר הוא הדיון במהות ההומור של הסיטואציה. בדרך הטבע כשהוא מובא בטכסט ספרותי הוא בא לידי ביטוי במילים, ומכאן, ניתן לטעון שהוא גם וורבלי, אך ברור שלא זה הוא העיקרון המנחה אותו. דברים אלה מתייחסים, למשל, לדבריה של ד"ר חובב על טיב השורה: "ובמקום האגדה את כרסו מילא גלידה".

זאת ועוד: בשחיה שהייתה לי, כסטודנטית צעירה, עם פרופ' לאה גולדברג באשר לשאלת פירסומים של שירים בדפוס. ל. גולדברג טענה באזניי, שמשוררים צעירים ממהרים לפרסם את יצירותיהם בספרים, ואחר כך מתחרטים על פרסום זה. לפי דעתה, מן הראוי היה לפרסם את הדברים תחילה בעתונות ובכתבי-עת, לקבל מימד אובייקטיבי, ולאחר זמן להחליט אם ראויים הם לפרסום בספר לחיזוק דבריה הביאה פתגם בלטינית (Verba solunt scripta manent) שתרגומו: מלים עפות, הکتב ושאר, "ר"ל: העתונות, כמו מלים שבע"פ, נשכחות, ואילו הספרים מונצחים.

4. אימתני עובדה זו אם אריה נבון וד"ר חובב, יודעת אל נכון מי מחברים של יצירות אלה שהרי טכסטים אלה לא נמסרו לעריכתה ואריה נבון ערכם בעצמו, כמי שאחראי לכתוב ולצויר.

אולי סיפור זה יבהיר לדרי' ל. חובב טוב יותר למה נתכוונתי כשהעליתי את השאלה, אם דבר שלא כונס ע"י היוצר עצמו, (ובמיוחד כשהיתה לו אפשרות לעשות זאת) צריך לפרסמו ואם לאו. שאלה זו אינה חלה דווקא על יצירות ל. גולדברג. אלא שיש לדון בבעיה ספציפית זו באשר לכל יוצר בנפרד; שהרי אינו דומה יוצר שקרוב היה למולים, ויכול היה להוציא ספרים ככל שרצה, ליוצר שצריך היה לחזור על הפתחים לצורך זה. איני מגיבה על כל פרט מן הפרטים במאמרה של ד"ר חובב משום שיצירה של משורר-סופר נבדקת על-פי מכלול יצירתו ולא לפי שיר אחד או סיפור מסויים, כפי שהצביעה ד"ר חובב. החריג אינו מייצג תופעה. ולסיום: ניתוח טקסט יכול להיעשות באופנים שונים, בהתמקדויות בבעיות שונות ומותר לאנשים לחשוב אחרת זה מזה כל עוד דבריהם מבוססים. צר לי על העימות המיותר, וחבל על הדרך הבוטה והפוגעת שלא הוסיפה לדיון ולא כלום.

בסיון תשל"ד (מאי 1974) יצאה לאור החוברת הראשונה של הרבעון "ספרות ילדים ונוער". מאז הופיעה החוברת ברציפות והביאה עמה לקוראינו חומר רב ומגוון. במלאת עשר שנים לרבעוננו נוציא חוברת מורחבת, שתכלול מאמרים ומחקרים העוסקים באספקטים שונים של ספרות ילדים ונוער, במקור ובתרגום. נשמח לקבל מאת קוראינו מאמרים, רשימות או הצעות ונפרסמם ברצון אם החומר יתאים, לפי קנה המידה המקובל אצלנו.

מערכת ספרות ילדים

דמויות

אלחנן אינדלמן ז"ל

מאת ד"ר אוריאל אופק

ולאן תלך, צעיר המום
מכפר-מולדת דל, עגום?
לאן תלך — ואין מקום
במלוא עולם זה לחלום —
— — — — —
וכתום השביל — שם קבר-אב
ירעיד ילחיש את עשיו...

חרוזי-שיר אלה, שכתב אלחנן אינדלמן בימי עלומיו, מבטאים אולי יותר משורות רבות אחרות שלו את גורלו של משורר, מחנך ועורך, שנדד הרבה בעולם עד שנפטר בניו-יורק בט' באייר תשמ"ג (22.4.1983), ימים מעטים לפני יום-הולדתו השבעים. אלחנן אינדלמן נולד בעיירה ז'ורומין (פולין) בט"ו באייר תרע"ג (22.5.1913). לאחר שנות-לימוד ב'חדר' ובישיבה בעיירת-הולדתו עבר בגיל 17 לווארשה, בה סיים את הסמינר הממשלתי למורים. שנים אחדות עבד במחיצתו של יאנוש קורצ'אק והושפע ממנו עמוקות. (כעבור שנים תירגם כמה מיצירותיו לעברית וגם פירסם עליו פרקי זכרונות רבי-עניין); אחר-כך עבר ללמד בבתי-ספר עבריים בוורשה, ותוך כדי הוראה חיבר את ספרי-הלימוד הראשונים שלו, שהידוע מביניהם הוא "סיפורי תורתנו" (1936. עם לוי וינר).

בשנת תרצ"ו, והוא בן 23 בלבד, חולל אינדלמן חידוש "מהפכני" נועז בעיתונות-הילדים העברית: הוא הוציא וערך (יחד עם חברו שמואל רוזנהק, ובסיוע הוועד המרכזי של "תרבות") שלושה דר-שבועונים לילדים, שכל אחד מהם כוון לקבוצת-גיל שונה, ואשר שמותיהם והפורמאטים שלהם רמזו על קהל-הקוראים של כל אחד מהם: הראשון, "עולמי", שנדפס בתבנית גדולה יחסית (17 × 24 ס"מ), נועד לתלמידי הכיתות הגבוהות של בית-הספר; 'אחיו' הצעיר, "עולמי הקטן", נדפס

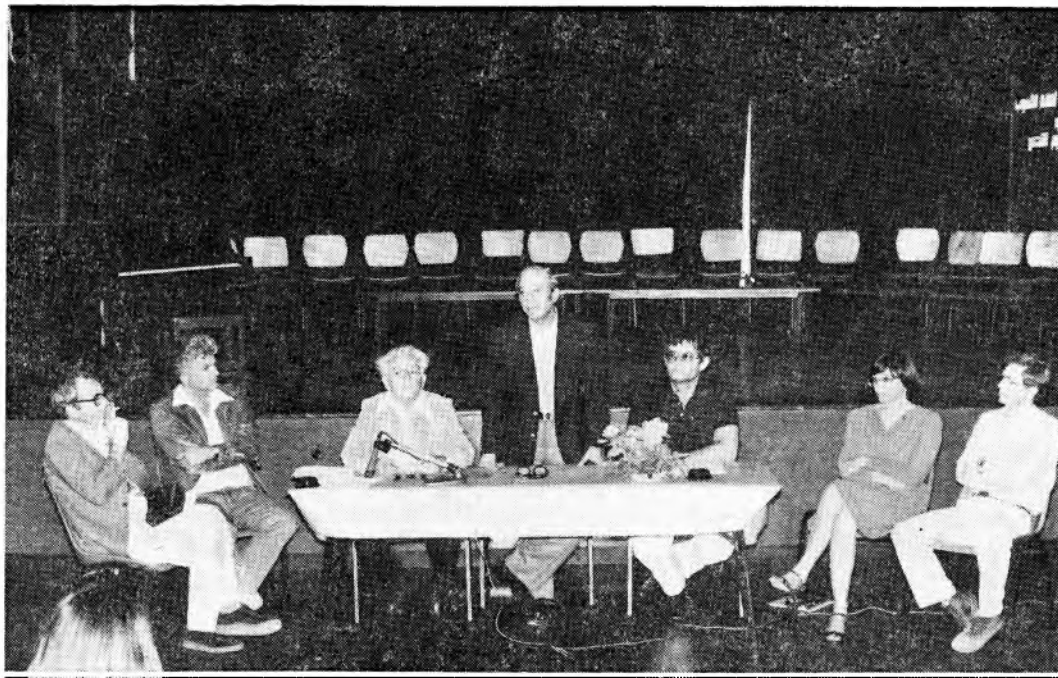
בתבנית מוקטנת מעט (14 × 19 ס"מ) ונועד לתלמידי הכיתות הבינוניות ; וזמן־מה אחר־כך נוסף אליהם 'אח־הזקונים' "עולמי הקטנטון", שנדפס בתבנית מיני־אטורית (17 × 12 ס"מ) ונועד כמובן לקוראים המתחילים. "העתונים היו ערוכים כהלכה מבחינה פדגוגית", ציין בצדק גרשון ברגסון ("שלושה דורות בספרות־הילדים העברית", עמ' 77), "[הם] שיקפו את סביבתו של הילד, את האקלים והנוף שבהם חי, את שאיפותיו ונתנו חומר רב להזדהות [...] העורכים נתנו לילד הרגשה, כי כל חייו וכל מאווייו מוגשים לו בשפה העברית. על כן נמצאו בעיתונים [בין השאר] שירים על נושא החורף בליווי קריאת הידד, פתיתי שלג אשר שימחווהו".

מפעל עיתונאי־חינוכי זה זכה לתפוצה ולפופולאריות נרחבות, עד שפרצה מלחמת־העולם השניה ועלה הכורת על יהדות פולין. הוריו של אלחנן אינדלמן נרצחו על־ידי הנאצים, והוא עצמו טולטל לברית־המועצות, שם נעצר על־ידי המשטרה הרוסית ושהה שש שנים במחנה־עבודה. בתום המלחמה חזר לווארשה, ולאחר שחזה בחורבן העיר והקהילה היהודית עבר לפינלנד ולימד שנתיים בגימנסיה העברית בהלסינקי. ב־1947 היגר לארצות־הברית, הקים את ביתו בניר־יורק ושקע כולו בעולם החינוך העברי בעולם החדש. הוא לימד בבית־מדרש למורים עבריים, ניהל בית־ספר עברי ברובע קווינס ועבד ב"ועד החינוך היהודי". בשנת 1960 השתתף ביסודו ובעריכתו של הירחון "עולם חדש", שהיה אז ונשאר גם עתה עתון־הילדים העברי היחיד היוצא בגולה. בכתב־עת משובח זה, החוגג בקרוב חצי יובל שנים לקיומו, שילב אינדלמן יהדות עם אנושיות, כיבוד זכרה של יהדות אירופה (זו שאיננה וכן זו הנמקה מעבר למסך־הברזל) עם זיקה חזקה לארץ־ישראל. בשנת 1972 נתמנה עורך הירחון העברי "למשפחה", אותו המשיך לערוך כמעט עד ימיו האחרונים.

אלחנן אינדלמן כיוון את עיקר כתיבתו לקוראים העבריים הצעירים בגולה — תחילה בפולין ואחר־כך בארצות־הברית. בגיל 17 פירסם את שיריו הראשונים בשבועון־הילדים "הכוכב" שבעריכת אהרן לובושיצקי (נספה ב־1942 בטרבלינקה) ; אינדלמן זכר לעורך מסור זה את חסדו ואת העידוד שנתן לו בצעדיו הראשונים, ולאחר סגירת "הכוכב" פתח לפניו את שערי "עולמי הקטן" והירבה להדפיסו בעתוננו שלו. עם בואו לאמריקה השקיע הרבה ממרצו וכשרונו בטיפוח ספרות־הילדים העברית בעולם החדש. הוא השתתף בעריכת הספריה "עונג", בה הוציא שורה ארוכה של ספרונים פרי־עטו, שהצטיינו בשפה קלה וחיננית, ממוזגת לעתים בהומור רך : "ילדי מחתרת", "האוצר במערה", "בת שלמה", "המעיל הירוק", עיבודי יצירות קלאסיות וסיפורים על אישים יהודיים. כן תירגם מסיפורי שלום עליכם, קורצ'אק, דוד רודין ואחרים ופירסם מיצירותיו גם בעתונות הילדים היידיית. לציון מיוחד ראויים שיריו הליריים, האפופים אווירה אלגית ; אלה כונסו בספרים "אשירה לידידיו", "אבן לי אקה" ו"חג לי, שיר לי". כל אשר כתב, ערך ותירגם בחמישים שנות יצירתו כוון למטרה אחת ויחידה — הגברת המודעות היהודית בקרב הקוראים העבריים הצעירים בגולה.

משוט בעולמנו

פרס זאב לספרות ילדים תשמ"ד

יושבים מימין לשמאל: דויד גרוסמן, אילנה אבן-טוב, דוד פאיאנס, אליעזר שמואלי (נואם) גרשון ברגסון, יואש ביבר, אלכס זהבי.

טקס הענקת פרס זאב לספרות ילדים התקיים בל' חשון תשמ"ד, הששה בנובמבר 1983, במרכז תרבות עמים לנוער בירושלים.

הטקס התקיים בנוכחות מנכ"ל משרד החינוך והתרבות, מר אליעזר שמואלי, חתן וכלת הפרס, חבר השופטים ואורחים רבים, שכיבדו בנוכחותם את הזוכים בפרס. הטקס נפתח ע"י מקהלת בתי-הספר מצדה ומעלות-דפנה בירושלים בהזדרכת

המורה יונתן לסר. מר שמואלי בירך את הזוכים בפרס ואיחל להם שדבריהם יגיעו אל הילדים, וגם אל הוריהם אשר אמורים להיות לעזר בהפצתה של ספרות ילדים טובה ועשירה.

מר גרשון ברגסון, יו"ר חבר השופטים, הודה לאגודה למען החייל, על שיתוף הפעולה עם משרד החינוך והתרבות במפעל זה להנצחת שמו של אהרן זאב ז"ל. בדבריו עמד על יצירתו של זאב, שביחסו הרציני לילדים, ידע להעלות את הערכים החינוכיים שביצירה הספרותית, בעיקר אהבת הטבע והמולדת, לכן גם היום, מקובלות יצירותיו על מבוגרים וילדים כאחד. דוד פיאנס, עורך "דבר לילדים" והסופר יואש ביבר, קראו את נימוקי ועדת השופטים.

בפרס זאב לשנת תשמ"ד זכו :

אילנה אבן-טוב ישראלי על ספרה **"זנבה האדום של הקשת"**, בהוצאת כתר.

דויד גרוסמן על ספרו **"דו קרב"**, בהוצאת מסדה.

הנימוקים למתן פרס זאב תשמ"ד לאילנה אבן-טוב ישראלי על ספרה "זנבה האדום של הקשת"

נושאי שיריה של אילנה אבן-טוב ישראלי הם : הדומם והטבע, והיא מנפשה אותם ומפיחה בהם רוח חיים.

המשוררת אינה נתפסת לשירה המודרנית, שהכל בה מותר, שהפשוט, היומיומי, השיבוש הלשוני, הסלנג והחפצים השימושיים — הם החומרים הבניין השיר. לא, היא מחזירה אותנו לז'נר של השירה לילדים הקלסית, שבה הטבע ופלאיו הם נושאי שירתה, ומבטאה היא הגיגה בדימויים עשירים וברובד לשוני גבוה ואין הדבר פוגע ביכולת הקליטה של השומע ושל הקורא הצעירים.

שיריה של אילנה אבן-טוב אוניברסליים, להוציא בודדים. אין בטקסט שום סימן היכר לאומי. כל ילד, כל נער וכל מבוגר יכולים להבין את תוכנם של השירים ואין בהם אלוזיות ייחודיות לקורא העברי. הסמלים והדימויים גם הם אוניברסליים.

יש בשיריה שלל צבעים ומגוון צלילים הצודים את עינו ואת אוזנו של הקורא : חול לבן, ואבטיח אדום, וים כחול, וסגול פרחוני, ורוד ולבן, וירוק בנשמה, ואביב רועש, ונחל מפכפך, ותנועה עדינה, קלה קלה כמו מניפה.

הציורים העדינים של המאייר מוסיפים לעוצמת הרביגוניות.

על כל אלה החליטה ועדת השופטים, פה אחד, להעניק לאילנה אבן-טוב ישראלי פרס זאב לספרות ילדים תשמ"ד.

ובאנו על החתום

דוד פיאנס

יואש ביבר

גרשון ברגסון (יו"ר)

אילנה אבן-טוב ישראלי ילידת ת"א. מתגוררת בחיפה עם בעלה ושלושת ילדיהם. בוגרת החוג לספרות עברית ואנגלית באוניברסיטה העברית בירושלים. בעלת תואר

מ. א. בחינוך, אוניב' חיפה. עסקה שנים רבות בהוראה בארץ ובארה"ב — בוסטון. בשנים האחרונות מנחה סדנאות לכתיבה יוצרת בסמינר אורנים ובמספר בתי-ספר בחיפה.

הנימוקים למתן פרס זאב תשמ"ד לדויד גרוסמן על ספרו "דו קרב"

ספרו של דויד גרוסמן, "דו קרב" ניחן בכמה מעלות טובות העושות אותו לספר ילדים מעולה; יש בו עלילה מגובשת ומעניינת, מתח דמויות לא שגרתיות המעוצבות ברגישות ובהומור; הסגנון עשיר, ועל אף היות הגיבור-המספר ילד, אין כאן נסיון לעצב לשון "מתיילדת". יש בספר הרבה רגישות אנושית, הומור הפתעות בעלילה, ובשמו — "דו-קרב" יש גירוי לקריאה וסקרנות לדעת מה פירושו של זה.

דויד גרוסמן השכיל להפוך מקום אפור ויום-יומי כמו "בית אבות בשכונת בית הכרם הירושלמית" לגיא הזיון שמתרחשים בו מעשים מותחים; ודמויות שגרתיות של שוכני בית אבות הופכות להיות דמויות מרתקות הלוקחות חלק בעלילה בלשית ומגיעות עד לדו-קרב.

עלילת הסיפור מעוצבת כך, שחלק מן השאלות, המתעוררות במהלך שזירת העלילה, באו על פתרון לקראת סופה. כך נשמר המתח, והסקרנות של הקורא באה על סיפוקה רק עם סיום הקריאה. הספר מיועד לקורא הצעיר אך גם הקורא המבוגר ימצא בו עניין.

הקורא סופג הרבה ערכים אנושיים וחינוכיים אם כי אין המחבר מכוון את ספרו לחינוך, ואינו מטיף מוסר.

על כל אלה החליטה ועדת השופטים, פה אחד, להעניק לדויד גרוסמן את פרס זאב לספרות ילדים תשמ"ד.

ובאנו על החתום

דוד פאיאנס

יואש ביבר

גרשון ברגסון (יו"ר)

דויד גרוסמן נולד בירושלים ב-1954. התחנך בבית-ספר הממלכתי בית הכרם ואח"כ בתיכון שליד האוניברסיטה.

אחרי שירותו הצבאי למד באוניברסיטה העברית בחוג לפילוסופיה ולתיאטרון. על סף סיום הלימודים החל לכתוב ולפרסם סיפורים ב"סימן קריאה". ספרו הראשון לילדים "דו קרב" יצא בדצמבר 1982; קובץ נובילות למבוגרים בשם "רץ" ראה אור בינואר 1983, והרומאן "חיוך הגדי", ראה אור במאי 1983.

דברים בטקס חלוקת הפרס מאת אילנה אבן-טוב ישראלי.

בערב מרגש זה ברצוני להודות למשרד החינוך והתרבות והמדור לספרות ילדים, לועד למען החייל ולמשפחת זאב על שזיכוני בפרס.

תודתי נתונה לכל מי שהיה מעורב בהוצאת ספרי:

להוצ. "כתר", שלא חסכה כל מאמץ להוציא את הספר בצורה נאה כליכך, ובמיוחד תודה לאסתר סופר, ליעקב צורף ולאורית, שהיו שותפים לתהליך מראשיתו.

תודה ליפתח אלון על ציוריו היפים.
ולבני-משפחתי — למשה, לגיל, לרון וליובל, לכם תודה מיוחדת, על הקשב ועל האהבה.

וכמה מלים על הקובץ עצמו —
לפני ימים מספר יצאתי לטייל עם יובל בני הצעיר, ליד ביתנו בכרמל, יובל הבחין בענף המוטל על הכביש, הוא אסף אותו ואמר "שלא יידרס", כי "גם לענף יש חיים".
ואני אומרת גם לקונכיות, גם לאבנים...

"סיפור האבן" צמח מתוך פגישה עם אבן שמצאתי בנחל גלים. היתה זו אבן רגילה, אך היה לה ייחוד משלה: היתה לה צורתה, היו לה צבעיה, היתה לה חלקת עורה והיו לה שקיעה. אספתי אותה והקשבתי לסיפורה...

והיה גם הים —
אבא שלי היה מרבה לקחת אותנו לים, בדרך היינו עוצרים בבית-קפה קטן, והיה מזמין לכולנו אבטיח קר אדום וגלידת תות-שדה.

לימים, כשהיה חולה מאוד, לקחנו אותו, אני ומשפחתי, לבית-קפה על חוף המרינה, והיתה שם שמשיה וים וחול לבן, והיתה גלידת תות-שדה. צלם שעבר קלט אותנו במצלמתו. לאחר מותו מצאתי את התמונה בתיק השחור של ניירותיו האישיים.

כך נולד "שיר קייצ'י", שהוא שיר אסוציאטיבי, בעל מקצב עליז, מלא טעמים וצבעים, אבל בזרימה הכחולה שלו הוא נושא גם את הכאב...
בובר אומר "כל חיי אמת פגישה הם". פגישה משמעותית מתרחשת כשאתה נותן לעצמך זמן להתבונן בדברים מקרוב, לעמוד על יחודיותם, להיות קשוב להם.

כשאני יוצאת אל הטבע אני חשה כך — קשובה —
על רגעים כאלה אני כותבת. אני גם מנסה להעניק אותם לאחרים באמצעות עבודתי החינוכית, שהיא חשובה מאוד בעיני.
לא נולדתי קרובה לטבע, נולדתי בת"א.

אבל מה שזכור לי מילדותי הם דוקא המרחבים שבקעו מעבר לבתים הלבנים של העיר. מול ביתנו היתה משתלת פרחים. אמי היתה שולחת אותי בערב ששי לקנות פרחים. היינו יורדים לערוגות הפרחים וקוטפים צפורנים אדומות הדורות, כלות לבנות דמויות קונכיה, אמנון ותמר קטיפתיים, אך מכל אהבתי את ריחה הסגלגל של האפונה הריחנית, והניחוח שלה גם בשירי —

"והאף מתמלא / בריחות הדרום / אפונה ריחנית / וימים אחרים".
(מתוך "האביב הגיע").

דברים בטכס חלוקת הפרס מאת דויד גרוסמן

ערב טוב.
לפני שנתיים סיפרתי לאיש שעוסק בהוצאת ספרים, שאני רוצה לכתוב ספר

לילדים, והוא אמר — "יופי. סיינס פיקשן?" ואני אמרתי "למה דווקא מדע בדיוני?" והוא אמר — "זה הולך הכי טוב היום. הנוער אוהב את זה". הלכתי הבייתה וכתבתי ספר סיינס פיקשן. סיפור על ילד ישראלי בן 12, שנקלע לעולמות אחרים, שבהם יצורים חלליים משונים, שפועלים במציאות שיש לה חוקים שאינם קיימים בכדור הארץ הפרטי שלו.

הילד הזה חוזר לעולמם של זקנים בני שבעים ושמונים, מסתבך בפרשה של דוקרן שמקורה בעולם ערכים נוקשה וחסר פשרות. עקרונות של "כבוד או מוות"; אהבות שבגללן כדאי למות ואף להרוג. הוא מרחף אובד וסחרחר בעולם הזר, וכדי להושיע את עצמו הוא חייב לברוא לעצמו מחדש את הערכים הכאילו מובנים-מאליהם, שעל פיהם חי עד עתה.

"... חשבתי שיכול להיות שרוזנטל צודק במשהו; שהכל בעולם משתנה במהירות רבה מדי, עד שיש רק דברים מועטים שאפשר לבטוח בהם, ופחות מזה — אנשים, שיש בהם יציבות ובטחון. אבל מה שבטוח הוא, שהחיים חשובים מכל דבר אחר — אפילו יותר מן הכבוד, שאני לא מבין בדיוק מהו; וגם נדמה לי, שיש עוד כמה דברים, שיהיו בטוחים ומוצקים גם בעוד מליון שנה... " (ד"ר קרב, עמ' 34).

הילד שכל הדברים הללו קרו לו היה באמת ילד קצת אסטרונאוט. הוא היה ילד מתבודד, שניהל מלחמות קשות, תמיזיות, על עצמאותו, שעליה הוא לא ידע בעצם שום דבר. הוא רק ניחש אותה, וידע שהוא כל כך זקוק לה, עד שהצורך הזה עצמו כבר הופך אותה למין עובדה שחייבת להתממש פעם. הוועדה העניקה את הפרס לילד ההוא, ועל כך אני שמח; בשבילו, יותר מאשר בשבילי. כי אני, כמו כולנו, למדתי דבר או שניים במשך השנים שעברו. קצת ויתרתי, ולא מעט התפשרתי, ולמדתי לגדל עור עבה על הילד ההוא, ולשמור אותו בסוד, במחתרת, ומדי פעם להגניב לו אוכל מהסוג שהוא אוהב. בקצור — התבגרות. אבל יש, כדרך הטבע, עוד המון מדינות וממלכות זעירות בנות 12—13, שעדיין נאבקות על עצמאותן, ומחווה כזאת, כמו הפרס הנכבד הזה, היא מעין הכרה דיפלומטית בהן, כמו אישור מבחוץ לתחושות המבולבלות שלהן.

אני רוצה להודות למשפחתו של אהרון זאב ז"ל על המפעל היפה הזה, לוועדת הפרס, למשרד החינוך, למר ברגסון ולנירה הראל, מהוצאת מסדה הסנדקית של הספר הזה. אני מתנצל בפני המו"ל האלמוני שלא עלה בידי לחבר ספר על יצורים ירוקים ממש.

את הטכס חתמה הרצאתו של מר אלכס זהבי על הנושא: מציאות שנות השלושים והארבעים בספרות הילדים החדשה.

מציאות קרובה ורחוקה בספרות לילדים

מאת אלכס ז'הבי

כאשר כתב נחום גוטמן את "שביל קליפות התפוזים" בשנת 1958, ברור היה לו, שעברו שנים רבות מאז שהתרחשו הדברים אשר בא לספר לילדים. הוא תיווך בין אותה מציאות, זרה ומוזרה, שגם הוריהם של קוראיו לא חוו — וגם רוב־רובם של הוריה־הוריהם — לבין הצעירים, שלהם הועיד את הספר באמצעות הערות בסוגריים, סיפורי־אגב, איורים מבוארים והערות רגל.

כאשר העז בנימין טנא לפרוץ את המעגל של נושאים ארצי־שאליים, וניגש לכתוב את "קורות כיתה אחת", שגיבוריו הם תלמידי כיתה ז' בוורשה של שנות ה־30, הוא היה מודע לכך, שהוא בא לספר לקוראיו על עולם זר להם. בנימין טנא ויתר מראש על הרבה קטעי הווי, בעלי אופי מקומי, שעלולים היו להקשות על הבנת העיקר, וניסה באמצעים שונים לקרב את הרחוק כדי שאותו סיפור, שעניינו קרוב ביותר לילדים בני קבוצות חברתיות שונות בישראל, אכן ייקלט.

משבאה דבורה עומר לקרב את הרחוק והחלה בפרסום הסיפורים הביוגראפיים על גיבורים עלומים מראשית המאה, ברור היה לה, שקוראיה באים אל הספרים, כשהם חסרים מידע מוקדם על זמן ההתרחשות, על מקומה, על ההקשרים החברתיים והתרבותיים שבהם פעלו הגיבורים. מודעותה ל"לוח החלק", שקוראיה מביאים עמם, כשהם יוצאים למסעות הקריאה בספריה, הביאו אותה שתמצא דרכים להבאה מהימנה של סיפורי תקופה רחוקה, כשהידע החיוני להבנתה מתברר מתוך הסיפור. דפוס זה של כתיבה, שבו הזר והלא־מוכר מתפרש באמצעות סיפורים, אומץ על־ידי עודד בצר, אוריאל אופק, יהואש ביבר ואחרים כאשר באו לכתוב סיפורים ביוגרפיים.

בסוף שנות ה־50 ובשנות ה־60 החלו להתפרסם ספרי פרוזה לילדים של מספרים חדשים ילידי הארץ, ששנות ילדותם ונעוריהם עברו בארץ־ישראל של שנות ה־30 וה־40. טבעי היה שחלק ניכר מסיפורי החבורה שכתבו, מסיפורי ההרפתקה, מסיפורי ההווי ומסיפורי ראשית ההתבגרות, נשענו על התנסויותיהם ותוויותיהם כילדים וכנערים. די אם נזכיר את סדרת סיפוריו של ישראל לרמן, שעלילתם מתרחשת ב"נשר" של מאורעות תרצ"ו־רצ"ט; סיפורי החבורה של משה מן־שאל המתרחשים בסוף שנות ה־30 וראשית ה־40 בירושלים ובטבריה; את סיפורי ילדותו של יהואש ביבר העגונים בנוף הגליל העליון ואשר חלקם מתרחשים ביישוב קטן, מחניים, ואת סיפורי אוריאל אופק על ילדותו בשכונת בורוכוב. סופרים אלה, וכן אסתר שטרייט־וורצל, דבורה עומר, יצחק בן־נר ואחרים, נטלו חמרים מנופי ילדותם,

שהיו קרובים אליהם ביותר, לעיתים בדו עלילות והכניסון למתכונות החביבות על הילדים, כמו שעשה משה בן שאול ב"סוד המלים הבודדות", לעיתים הדגישו את הווי בית-הספר והשכונה שלא השתנו שינוי קיצוני — לפחות עד אמצע שנות ה-70 — כפי שעשו ישראל לרמן ואסתר שטרייט-וורצל, ולעיתים התעלמו מן המרו-בלמטיקה של השוני (יהואש ביבר ב"סופת הגליל").

אין ספק, שככל שדפוסי הסיפור שבחרו היו קרובים יותר למתכונות פופולאריות העונות על צרכי קריאה של הילדים, כן נקלטו היסודות הלא-מוכרים של הווי מקומי ורקע על-ידי הקוראים, עד שלעיתים הפכו מוכרים וקרובים להם יותר מהמציאות החברתית והפוליטית של זמנם. ודי, אם נרמוז שספרים אחדים, שענ"ינם השואה ואומצו על-ידי הקוראים הצעירים — לאו דווקא, משום שאלה היו סקרנים לקרוא על השואה: — גרמו לכך שדור שלם של צעירים ישראלים עיבד את חוויית השואה, וזו הפכה תשתית לאסוציאציות אישיות ולאומיות שלו. כלומר, באמצעות אותם ספרים רכשו הקוראים את אשר לא הצליחו מוריהם להעביר להם באמצעות ספרי הלימוד. כך קרה גם לפרקים בתולדות הארץ, שהפכו מוכרים עד אינטימיות לילדים בזכות סיפורים ביוגרפיים (פרשת ניל"י) לאחר שדורות של מורים נכשלו בהוראתם, וכאן ראוי להזכיר את ר' ישראל סלנטר, אשר טען, שאם ישוב אדם ויקרא מתוך יראה דברי מוסר, ייספגו הדברים עד שייפכו חלק מאי-שיותו.

אין ספק שהספרים, שתבניותיהם מוכרות לקוראים, לא נזקקו לאמצעי תיווך זה. אך באקראי, כמו שלא במתכוון, הפכו פרשיות מתקופת המאורעות והמאבק קרובות ומוכרות (להיכרות עם תנועות המחתרת תרמה לא מעט גם סדרתה הפר-פולארית והמגמתית של ג, רון-פדר "ילדים אלמונים").

לצד ספרים אלה ראו אור ספרים בודדים, כמו "כלב ציד משלי" משל שופט הפרס, יהואש ביבר וספרו של חתן הפרס זוד גרוסמן, שמחבריהם לא שאלו מת-כונות פופולאריות ועלילותיהם עגונות במציאות מסוימת מאד, זרה ולא מוכרת. ביבר, שספרו האחרון ראוי לדיון נפרד, ודוד גרוסמן מביאים סיפורים אנושיים מאד, זרה ולא מוכרת. ביבר, שספרו האחרון ראוי לדיון נפרד, ודוד גרוסמן מבי-אים סיפורים אנושיים מאד, העגונים במציאות "רחוקה", וקושרים בינה לבין מציאות זמננו באמצעות סיפור-מסגרת (ביבר לא תמיד נזקק לכך). זוד גרוסמן היה מודע לבעייתיות של זימון פרשיה העגונה במושגי כבוד של ראשית המאה, באהבה של מבוגרים, בהווי של אמנית ממרכז אירופה וכו', עם מציאותם של ילדים היום וכולא פרשיות אלו בתוך סיפור בלשי מרתק כשלעצמו. אלא ששני עניינים עשויים להכביד על קוראיו: גיבור העלילה הבלשית הוא ילד שונה מהסטראוטיפ

(המשך בעמוד 51)

---

1. וכבר ציין שמואל ברגסון ז"ל שב"אי הציפורים" של אורי אורלב, אשר עלילתו מתרחשת על חורבות גטו ורשה, יש יסודות רבים של סיפור רובינזון קרוזו.

במבט ראשון

מאת ג. ב.

1. כל אחד היה פעם ילד¹

המחברת עוסקת בשני נושאים לכאורה רחוקים זה מזה והקשר שביניהם הוא הגדילה : גדילה של ילד וגדילה של פרפר המשי.

שני החלקים בנויים על דיאלוג שבין נכד וסבא. הנכד הוא נמרוד וסבא הוא סבא כמו כל הסבאים, מופשט מוכלל, שצבר חוכמה ודעת. סבא יודע לעשות דברים הרבה שילד קטן, נכדו, אינו יכול לעשותם כעת, אבל ידע לכשיגדל, כי גם סבא לא ידע כשהיה ילד...

אך חוקיות זאת אינה דווקא לרעת הנכד ; יש דברים שנמרוד יודע לעשותם "וסבא כבר לא...". ובכך יש איזון בין הזקנה לבין הילדות כל אחד ויתרונותיו משלו. עיקרו של הספר, ולכל הדעות עיקרו של הטקסט, מוקדש לגידול תולעת משי. כי סבא אוהב לגדל כל מיני דברים, "הכי אוהב" הוא לגדל את נמרוד, אך הוא איש המתפעל מן התהליך של צמיחה וגדילה, ותכונה זאת מקנה הוא לנכדו נמרוד על-ידי התבוננות עקבית, מדוייקת, בהתפתחותם של פרפי המשי למן הביצים לחללים והגלמים והפרפרים שמתים ושוב הביצים.

התהליך מוגש בצורה בהירה, החומר קליט והפואנטה ברורה עוד יותר : גם סבא ימות אי-פעם.

אך נמרוד אינו משלים עם רעיון זה וימציא מין תרופה שתבטיח חיי-נצח. המחברת פותחת את הדיאלוג בפחד מפני החושך, ומסיימת בפחד בפני המוות. החושך והמוות הרי קשורים זה בזה ומאחד את הדר-שיח שבין הצעיר והזקן. הסיפור כתוב בטוב טעם והאיורים שהם חלק נפרד מן הטקסט מוסיפים לטעמו הטוב.

2. סל של חרוזים²

השם מטעה אך גם קולע. המחברים עוסקים בכדורסל ומסבירים את אופיו של

1. כתבה : תמר ברגמן, איורים : שולמית זחר, ספרית פועלים, תשמ"ג 1983, 32 עמ', מנוקד, שחור לבן.
2. כתבו : אילן גולדהירש וטל ברודי, צייר : אבנר כץ, צילם : גדי דגון, דליה פלד מוצאים לאור, 72 עמוד.

המשחק וחוקיו בחריזה ומשום שהמטרה הסופית במשחק זה היא הקליעה לסל, השתמשתי בפועל קלע לציון השם.

איני בטוח שההסברים הניתנים בחרוזים נקלטים טוב יותר ובהירים דיים מאלה שבניסוח פרוזאי פשוט, איני בטוח גם שהמוטיבציה לקריאה בספר משום שהוא מחורז תהיה גדולה יותר. ילד שמתעניין בכדורסל ורוצה ללמוד עליו על-ידי קריאה ילך אל הספר ממילא, ומי שאינו מגורה מספיק — ספק אם החריזה תגביר הגירוי. שירה אין פה.

אך אופנה היא בימינו לכתוב "שירים" על כל נושא ואין ספר זה יוצא דופן מבחינה זאת, הרי גם פרסומאים משתמשים בחריזה כדי להחדיר טוב יותר את המסר. יש איפוא לראות בספר פרסום לכדורסל למחברי הספר וגם... ל"מכבי" תל-אביב.

3. בתוך הגן³

אוריאל אופק, ליקט סיפורים שביאליק תרגם בשביל ילדי ישראל בראשית המאה כאשר הילד היהודי החל להיות לקוח לספרות ילדים בשפה העברית. בספר 26 סיפורים כמחציתם משל סופרי יידיש — שלום עליכם, רייזין, בן-עמי ומסיפורי עם — וכמחציתם מהקלסיקה העולמית — אנדרסן, גרים, סרונטס, טולסטוי.

בספר 32 איורים 2/3 מהם על-פני עמודים שלמים ו-1/3 על חלקם של העמודים. ולמה אני מציין עובדה זאת? להדגיש כי מתוך מאתיים העמודים ומעלה שבספר יש טקסט רב לקריאה. הרבה "בשר". והספר מכיל מזון רוחני טוב לילד הקורא. איני מתייחס לתוכנם של הסיפורים כי הרי רובם, אם לא כולם, מן הידועים בספרות לילדים ואינם זקוקים להמלצת מישהו. הם עמדו במבחן הזמן והילדים מוצאים בהם עניין רב.

יתרוננו של הספר בכך שהקורא הצעיר יכול לגשת אליו מדי פעם אף בהפסקות, וימצא בו "חידושים" ו"גיוון" כי הרי כנאמר הלקט מקיף ורחב. האות נאה, הטקסט מנוקד, המבחר מעולה והקורא הסקרן ימצא עניין גם במאמר של המלקט שבסוף הספר — ביאליק כמתרגם סיפורי ילדים.

4. גמדי לילה⁴

בספר שני חלקים: האחד 'הלכתי עם סבא לגן', והשני — 'גמדי ליל ואני. ה"שירים" בחלק הראשון תואמים את השם, כי מדובר בסבא. מדוע "שירים" בגרשיים? כי אין בהם סימני שירה, לא מבחינת התוכן ולא מב-

3. סיפורים לילדים מתורגמים ומעובדים בידי חיים נחמן ביאליק, כנס: אוריאל אופק, איורים: ליאת בנימיני אריאל, דבר 1983, מנוקד, 213 עמ'.

4. מלכה וינריב, גמדי ליל ואני, הוצאת "יסוד".

חינת הצורה, פרט לנסיון של חריזה, אך זו אינה עקבית והיא מלאכותית, לעיתים קרובות ע"י הצבת הפועל בסוף השורה.

אך סבא אותי הקים / בן ילדים מחכים / אך סבא אותי הרים / גבוה עד לעננים / סבא אותי נדנד ... / מעלה מטה עלה ורד.

הרי לכם תבנית של שירה המשנה את המבנה השגור, לפחות, אצל ילדים: הילד אומר: סבא הרים אותי, הקים אותי, נדנד אותי.

החריזה דלה. יש חרוזים עוברים ומעט מאד חרוזים משובחים. השם של החלק השני "גמדי ליל" מאכזב. יש רק שיר אחד שנושאו גמדים, כל היתר נושאייהם הם בעלי-חיים וצמחים, ומוטב היה לקרוא את שם על החלק הזה. האיורים של אלס אבן-זוהר אינם מעוררים התפעלות אך גם לא ביקורת שלילית. האיורים של אלס אבן-זוהר אינם מעוררים התפעלות אך גם לא ביקורת שלילית.

5. לפעמים עצוב לפעמים לא⁵

"הזדהות זאת מתרחשת באמצעות היצירה הספרותית — זו המוגשת בספר זה". כך קובע פרופ' זקס בדברי ההקדמה לספר.

ואני תוהה, משום שיצירה ספרותית אין כאן. לא אפיון דמויות, לא התפתחות של סיפור-מעשה, לא תיאורי מקום, לא רצף של זמן. כל שיש בספר זה הוא אפיזודות קטנות חד פעמיות והתחלות ללא סוף, משהו של כתבה עיתונאית, או טקסט לדיון בקבוצות מחנכים, פסיכולוגים יועצים, מה שקרוי בלעז Case study.

זכותו של הפרופסור המכובד להעריך לפי טעמו, כשם שזכות זאת עומדת לכל אחד הקוראים, אך תמוה שאת הליקוי בסיפורים הוא הופך לחיוב כלומר, דעתו שאין מרשם כיצד לנצל ולעבד את הסיפור מערבב בעובדה שאין לסיפורים סיומים, אלה שני דברים שונים, יכול להיות מרשם לסיפור שסופו ברור, סגור, ויכול להיות מרשם לסיפור פתוח. העובדה "שאינו מרשם" אינה מחייבת הסבר וכי מצאת בתחום הספרות היפה ולצדו אפרט זידקטי כיצד לעבד "ולנצל" את הסיפור? אלא אם כן הספר מיועד למלא תפקיד של מקראה בנושא מסויים. אך מקראה אינה יצירה ספרותית דווקא.

יש בספר קצת מן ההטעייה, מבין 60 העמודים 37 הם מה שקרוי "אוויר", כולל רישומים על פני 9 עמודים כלומר, טקסט ממש דל גם בכמות. אצטרף לאיחולו של הפרופסור, שהספר יפלט לו דרך למורים, מחנכים והורים אך לא אל הילד הפרט והבודד משום שהמסופר משאיר במבוכה ואינו מסייע בידיו לפתור את בעייתו או אינו מקרב אותו אל פתרונו.

5. צביה מולד, לפעמים עצוב — לפעמים לא, הוצאת אל"ף 1983, 60 עמ'.

אח בוגר*

מאת שלומית רוזינר

בספרו של אורי אורלב, "אח בוגר", אמנם אין פעילות מגוונת של התרחשות עלי-לתית, נמרצת, אף על פי כן זהו ספר מרתק, הנקרא בנשימה אחת, מהיותו ספר כן ואמין, הסוחף את הקורא להזדהות עם כל אחד מגיבוריו. הספר כתוב מתוך גישה פסיכולוגית מעמיקה, בנוי בעיקרו על התרחשות פנימית: ההתפתחות מוצגת דרך נפשן של הדמויות. יכולתו של הסופר להציג בתבונה ובידע פסיכולוגי יחסי-אנוש ללא כחל ושרק, עושה את הספר עשיר בערכים חינוכיים.

יוסי בן תשע, גיבור הספר, "יתום מלחמה" — מוצג בפני הקורא דרך התייחסותה של המורה החדשה. על המורה שקדמה לה אנו יודעים ש"היתה אויב מוצהר... לא ניסתה לחייך אליו ולא ניסתה להתחשב. אפילו אמו היתה מכנה אותה בשמות וכל הזמן רצתה שתעזוב את כתתם" (עמ' 8), אך יחסה של המורה החדשה הוא יחס תומך. סלחני ומבין. (אגב, העמדת שתי המורות, זו לעומת זו, חשובה לא רק לצורך פיתוח תגובותיו של הילד, אלא גם כשלעצמה: יש מורים... ויש מורים... גם המורה היא רק בן-אדם ולא כל המורים "מושלמים"). אך הילד מפרש את יחסה זה למנוע של רחמים והוא מתקומם כלפיה ונוקט התנהגות מתגרה של "דווקא", של העמדתה בניסיון. ב"אנטי" שהוא מפתח הוא עובר מלשון יחיד (המורה) ללשון רבים ("הם" — הסביבה):

"היא חייכה אליי, בטח! אבא שלו נהרג לכן צריך לעודד אותו ולהתחשב בו, מפני שהוא מסכן, יתום. אולי הוא יתום מאב אבל הוא לא מסכן. הוא מצפצף עליהם. הוא לא צריך את הטובות שלהם. אם הוא רוצה, הוא יכול להכין את השעורים, אבל הוא לא רוצה. נראה מה יעשו לו. נראה את הרחמים שלהם ואת ההתחשבות שלהם. נראה אותם." (עמ' 8).

תרומה נוספת לאגרסיביות המכוונת שהוא מפתח בתוכו, מקורה באכזריות

* ר' גם חוברת א (לז) עמ' 54.

1. אח בוגר, אורי אורלב, ציורים: דני קרמן, בית הוצאה כתר 1983.

הילדים: "אבא שלך מת" — אומר לו בלעג רפי בשעת מריבה. וברור, שכל נגיעה בנקודה רגישה זו, שהיא בחינת "מכה מתחת לחגורה", מעוררת אותו לתוקפנות אלימה. בדרכים אלה הוא מביע התקוממות על העוול שנעשה לו עם מותו של אביו. בעל כורחו נעשה "ילד שונה": ילד שאביו נהרג במלחמה. ובשל היותו כזה הוא זוכה ליחס מיוחד, חיובי (מצד המורה) ושלילי (מצד הילדים). יוסי מנסה לסלק את היחס המיוחד ואולי גם את המצב המיוחד, על ידי התנהגות פרועה וחריגה. זהו השלב שבו נכנס לסיפור "האח הבוגר": בחור זר, שיקשור עם הילד קשרים, שנועדו, למלא, במדה מסויימת, את חסרון האב ובכך, לרכך ולמתן את האיבה התוקפנית התוססת בתוכו.

מחושבת היטב, זהירה ונבונה להפליא, היא הדרך בה מוביל אורי אורלב את האם, שמכינה את יוסי לקבלת האח הבוגר. ע"י שיחה חברית, מבינה, מזדהה, בעניינים שונים, ע"י גילוי הלב שלה, — היא מגיעה לפתיחות ונכונות אצל הילד. גם בהיכרות עם יואב, האח הבוגר, יש חשיבות לאירוע הפנימי, להתרחשות הנפ־שית, יותר מאשר לעלילה החיצונית. בפגישה הראשונה מגונן יואב על יוסי מפני כלבים, מבלי לדעת שזהו הילד "שלו". הוא מנחה ומסביר ובכך, למעשה, נכנס לתפקידו בלא כוונה ותכנית. אח"כ הופך הנושא "כלבים" לחוט המקשר לנושא השיחה, בהמשך ממלא באבא, כלבו של יואב, תפקיד משמעותי. גם מכונית הספורט האדומה, שהיא משאת־נפשו של יוסי הופכת להיות אובייקט לגאווה, לחיזוק בטחונו העצמי. תוך כדי נסיעה בה, מגיעים השניים להידברות גלויה, לא מאולצת. מגיעים להתוודות הדדית על התייחסותם לפגישה הראשונה ביניהם, בכנות, ללא העמדת־פנים, מסתבר שהפחד מפני הפגישה היה לא רק נחלתו של הילד, אלא גם מנת חלקו של הבוגר...

אורלב נותן לדברים שבין יואב ויוסי לזרום מעצמם, באופן טבעי, לפי התעניינות הילד ונטיית לבו, והבילוי המשותף היה מוצלח. הילד נהנה מהנהיגה במכונית ומתעניין בהרכב המנוע. הוא מתרגל אל הכלב, אשר פחד ממנו תחילה, ומתיידד אתו. הוא מתחיל להרגיש ש"אפילו המכונית, אפילו הכלב, הם קצת־קצת שלו" — ומשום כך אין הוא רוצה, בתחילה, לשתף את אמו ואחותו בחוויותיו: הן שלו בלבד ו יואב אומר לאם, המבקשת ממנו התערבות ביחסו השלילי של יוסי ללימודים, "היחסים שלנו, שלי ושל יוסי, הם העיקר וכל השאר הם במקום שני". עמדת המחנך, המורה, הבוגר ננקטת — במערכת יחסים כזאת — אחרי שיקול־דעת עצמי ולא מוכתבת מגבוה. ואמנם, במשך הזמן מתברר, שהקשר עם יואב מגביר אצל יוסי את ההתעניינות ויוצר אצלו פתיחות גם ללימודים בכיתה.

ליוסי יש גם חבר טוב בן גילו, צביקה ועובדה זאת תורמת לגיבוש דמותו. עומק הקשר ביניהם בא לידי בטוי בשיחה על האב שנהרג, גם השיחה עם יואב מביאה לשחרור מן המועקה וגורמת להידוק היחסים.

בספר מודגש, שלמרות היחס והקשר הרגשי, למרות האחרייות וההתחייבות שיש

(L. S. 1944)

הילד והשכול

מאת אריה בן-יוסף

מוקד לזכרו של הסופר הפסיכולוג

פרופ' פ. שניאורסון ז"ל

במלאת כ"ה שנה לפטירתו

מעמיקה וחדורת אהבה לעבר האדם מעור-גנת באמונה שהיסוד המרכזי באישיותו אינו הנוהג (ביהייבוי) אלא היבראו בצלם, כפי שנקבע בספר הספרים שלנו. ההנצחה המשמעותית ביותר לגבורי יש-ראל שמסרו את נפשם למען מולדתנו הנה הדאגה לכך, כי צאצאיהם יתפתחו בצורה תקינה ויהיו לאנשים שישאו בג-אוה את זכר אבותיהם שמסרו את נפשם למען קיום מדינתנו. בשטח זה רבה תר-מתה של פרופ' סמילנסקי (תלמידתו של פרופ' שניאורסון) שבמחקריה הצביעה על הדרך שיש לילך בה כדי שאישיותם של ילדי הנופלים לא תיפגע אלא תחושל למרות האסון הכבד שפקד אותם.

במחקר זה היא דוחה את הגישה שיש להסתיר מהילד את מות האב ומצינת שיש לספר לילד את האמת לאמיתה ויש להנציה בלבם של יתומי צה"ל את זכר אבותיהם אך יש לדעת כיצד להעביר לילד היתום את הבשורה המרה. צריך

"שלום לאבא" של רבקה מגן: הנו סיפור נוגה המעוגן למרבית הצער במציאות חיינו. זהו סיפורו של ילד ששכל את אביו במלחמת יום הכיפורים, ובו מתור-ארים כל חוויותיו ורגשותיו של הילד שלרגל המאורע הטראומי שאירע בחייו — יחס הסביבה והחברה אליו לאחר האסון והדרך הקשה שבה הוא עבר לק-ראת שיקומו וחיסונו הנפשי.

הסיפור כתוב כיצירה אמנותית רגישה שכל מרכיביה אמניים ומהימנים. סיפור זה מן הדין שיקראו בני-נוער ומבוגרים, ובמיוחד העוסקים במערכת החינוכית שלנו, שכן בעזרתו ילמדו כיצד לנהוג בי-לדים שהשכול פגע בהם. למרבית הצער תופעה זו הנה די שכיחה בחברתנו ולא תמיד יודעים בני הנוער, המבוגרים ואף המחנכים כיצד להתיחס לתופעה רגישה זו. בעיה זו העסיקה מאד אף את משרד החינוך והתרבות.

פרופסור שניאורסון גרס כי התבוננות

1. רבקה מגן: שלום לאבא, ציורים אלישבע געש, תל-אביב, "עם עובד" תשמ"ג, (93 עמ').

לנקוט צעדים שיקלו על הילד את הסתגלותו למציאות החדשה שבה האב אינו בחיים עוד. ויחד עם זאת לשמר בקרבו את דמות האב מבלי שהילד יינטק בנפשו אלא יפתח בקרבו כוחות חיסון שיסיעו לו בדרכו הקשה בחיים ללא המשענת והסיוע הממשיים של האב אלא רק בלי-ווי של דמות החקוקה בלבו.

פרופ' ש. סמילנסקי ציינה שיש לשתף את הילד בכל שלבי האבל המסורתיים בציינה שההתאבלות מאפשרת לילד, שהשכול פקדו, להגיע ל"פתרון האבל" המרשג ע"י תהליך של הפנמה אשר בו דמות האב מופנמת ונהפכת לחלק מאישיותו של הילד המתאבל. (ר' במחקרה הנ"ל ביחוד בע' 50—55) כל הבעיות שהוזכרו ושנידונו בדרך מדעית ע"י פרופ' ש. סמילנסקי מועלות אף בדרך סיפורית בספרה של רבקה מגן — "שלום לאבא".

בסיפור זה נגולה פרשת חייו של הילד גור איתן לפני נפילתו של האב ולאחריה וכן פרשת ההתמודדות שלו עם האסון שפקד את משפחתו.

רבקה מגן מספרת כיצד פעלה האם בהתאם להנחיות הפסיכולוגיות-החינוכיות שהזכרנו לעיל. שכן היא לא הסתירה מבנה את האסון הנורא שפקדם והכשירה את בנה להתמודד עם המצב שנוצר במשפחתם לא בדרך של עקירת זכרו של האב אלא תוך השתדלות להקנות לו ולהנציח בקרבו את דמות האב שנעקר לפתע ממשפחתו. לעומת זאת מודגש שהסביבה החינוכית של הילד היתום גור, לא ידעה להתמודד כראוי עם בעייתו, הילדים אמנם בקרו את גור בימי אבלו, אולם מורתו של גור לא שוחחה עם חבריו על האסון, שפקד את חברים ומ-

שום כך כל בני כתתו היו נבוכים ולא ידעו כיצד נהוג, הם אמנם הסתכלו עליו במבט־רחמים אך אלה לא עזרו לגור, אלא להיפך הכעיסוהו: (עמ' 37) המחברת רת היטיבה לתאר את הניגוד בין הרגשרתיו ותחושותיו של הילד שבו פגע האסון לבין ההרגשות והתחושות של סביבתו הקרובה "אסוני הלך והתרחק מלבם כשם שגם המלחמה החלה להישכח מלבות רבים. אבל אני שעות רבות חשתי מועקה בחי".

דומה שרגשות המועקה הללו היו פרחתים אילו בנוסף לחיזוקים שגור קיבל בביתו הייתה אף הסביבה החינוכית נורגת כך.

ספר זה הנו לדעתי ספר שקריאתו חובה לכל בני הנוער לכל המבוגרים ובמיוחד לכל המחנכים בישראל, שכן באמצעותו ניתן להסתייע בפתרון בעת חיזוק וחישול הילדים שהשכול פגע בהם. ברור, שאף אחד לא חפץ לפגוע בהם במכוון, אך יש שהם נפגעים ע"י מבוגרים ובנינוער מחמת חוסר ידע רגישות למצבם.

ספרה של רבקה מגן — "שלום לאבא" כתוב ברגישות רבה ומצטיין בעיצוב נאמן של דמותו של הילד גור, דבר זה מוצג ומובלט במיוחד ע"י הצגת עולם הדמיון החופשי של גור, המביע את רגשותיו הפנימיים ביותר (ר' פרק ז', החלום) וכן ע"י הצגת עולם הדמיון המעוגן במחשבה ההגיונית (ר' הרהורי גור בחלומו בהקיץ עמ' 44).

מן הראוי לציין גם את איורי הספר של אלישבע געש הערוכים בטון מינורי מעודן והחופפים להפליא את תוכן הסיפור ושהנם כולם כאחד כעין פיוטים אלמים המספרים כה רבות.

אני דוד

מאת הרצליה רז

ספר זה שנכתב במקורו דנית ב-1963 וזכה בסקנדינביה לפרס ראשון, הגיע סוף סוף אלינו.

כבר מזמן לא נפל לידי ספר רגיש ועשיר כל כך, המתאים כל כולו לבני 10—15. (הספר אינו מנוקד).

העלילה המרתקת שבו בנויה במתכונת "רובינזונדות" קלסיות. דוד, כמו רובינזון קרוזו, מגיע לעולם זר ומוזר בשבילו — העולם שמחוץ לכתלי מחנה-הריכוז שבו (כנראה) נולד, ובו גדל.

דוד חייב להתמודד מבראשית (בדיוק כפי שעשה זאת רובינזון על האי שלו) עם בעיות של אוכל ולבוש, מגע עם אנשים ועם כסף, עם אמצעי תחבורה ועם החוק. רובינזון משתמש בשכלו, בכישורים שקנה לו כקצין וגינטלמן אנגלי וגם בכלים מודרניים שהציל מן האניה.

סיפורי טרזן השונים, הבנויים ביסודם על אותה מתכונת "רובינזונדית" משאירים את טרזן ביערות עד ומקנים לו כישורי גוף ויכולת תושיה של "אדם-עליון". טרזן הכלי-יכול מסוגל להתמודד עם מציאות שהוא חי בה ומכיר אותה בגיונגל, אילו היה צריך להתמודד בערים מאוכלסות, היה נכשל.

דוד, של אן הולם, הוא טרזן המתמודד עם חיות-האדם, הוא חייב לגלות מברא-שית את האנושי שבאנשים, ולגלות תושיה במציאות של המאה העשרים, באירופה המתועשת, הממונעת והמלקקת פצעיה אחרי מלחמת העולם השנייה.

אחד הסודות העושים את הספר הזה מצוין הוא שהסופרת אינה מזכירה שואה ואינה קוראת אף פעם בשם הנאצים.

דוד גדל במחנה ריכוז, שוחרר משם על ידי "האיש" שכמעט עד סוף עלילתו של הספר איננו יודע מי הוא, והוא נודד בדרכים ומחפש את "ארץ-החופש" שעל פי הנחיותיו של "האיש" ושל "יוהנס" היא דנמרק בצפון.

---

1. אני דוד, כתבה: אן הולם, תרגם מאנגלית: יואב הלוי, הוצאת פועלים (נעורים) 1983.

גבורי המישנה "האישי" ו"יוהנס" נשארים בבחינת סמלים של הרע והטוב בחייו של דוד. יוהנס הוא הידיד הגדול, זה שלימד את דוד אמצעי הישרדות במחנה, וזה שצייד אותו בידיעת לשונות, בקריאה וכתובה ובאידיאה של הקיומיות על אף הרישעה והדיכוי; וזה שנתן לדוד את הכוח להילחם על חייו, בחודש המבהיל והבלתי מוכר.

דוד מצויד במצפן ובסכין ויש לו פרוסת לחם גדולה לראשית המסע. הוא רגיל לסבל, לצומות ארוכים ולבדידות.

דוד נשלח לחופש מבלי שרצה או שאף לכך, ואת ראשית דרכו הוא עושה באופן אינטואיטיבי, מבלי שעולמו הפנימי יהיה שותף להחלטות של הפעילות הגופנית. רק כשהוא מגלה יופי — יופיים של נופים; יפיה של המוסיקה ויופים של אנשים, הולך ונעלם הקפאון הנפשי שלו. הוא עובר תהליך של צמיחה פנימית, מתגובות חיותיות (של חיה נרדפת) לתגובות אנושיות של אדם הנאבק על חופשתו.

במישור החיצוני, הספר בנוי כסיפור עלילה מרתק, אך במישור הפנימי הוא מלא סמלים, כביטוי לערכים תרבותיים ואידאיים של עולם דמוקרטי. דוד חולה במחלה של "אנטי אלימות", הוא אינו מסוגל להתכחש, אפילו כדי להגן על עצמו. המחנה הותיר בו צלקת בל תימחה.

דוד מפחד מבית, יש לו קלסטרופוביה ממקום סגור, הוא שומר לעצמו מרחב, מקום לברוח ולהחבא.

הפרקים על המפגש שלו עם הילדה האיטלקיה — מריה, הם פרקים עדינים וליריים מאד. באמצעות אהבה ויופי הולכת נפשו הפגועה של דוד ומשתקמת.

דוד לומד לחייך ליד מריה. הוא מגלה שחיוך אינו רק פעולת שרירים חיצונים. במחנה לא חייכו ודוד חייב ללמוד משמעותו של ביטוי אנושי זה. הוא לומד בביתה של מריה עובדות רבות ומלים רבות; גם הרגלי-חיים שלא הכיר מעולם.

לדוד יש גם אלוהים; למענו חילץ את מריה מהשריפה. אלוהים שלו, שלמד עליו מיוהנס הוא "אלוהים של נאות-דשא ומי-מנוחות" רק זאת הוא יודע אודותיו.

דוד מגלה בביתה של מריה הרבה יופי, אך גם אלימות ואטימות. נפשו הפגועה של דוד אינה מסוגלת לקומפרומיסים, הוא חייב לברוח צפונה, לארץ החופש המובטח. הוא חייב למצוא את עצמו ולגלות את הסיבות להולדתו במחנה-הריכוז ולהשתחררותו ממנו.

הנער בורח "מהם" כל הזמן, "הם" אלה נציגי האלימות, היכולים לכלוא אותו ואחרים (את כל העולם) במחנה-ריכוז.

דוד מכיר את הרע ואת נציגיו, והוא מספר על כך למריה "יפת-הנפש", הגדלה בחממה. בביתה של מריה מסתירים מפני הילדים מציאות אלימה, אך זו נובטת וגדלה בתוכם.

האם מחפה על ילדיה, אינה מוכנה להכיר באלימות שבבנה, בשל בורותה ואטי-מותה משגשג הרע בתוך הבית, מבלי שיעקרו אותו.

דוד רוצה שגם הילדים יכירו בסכנות, כדי שיוכלו להתגונן מפניהן והוא בורח

לחפש אנשים חופשיים באמת, המפחדים ונאבקים באלימות כמוהו. בדרך הבריחה שלו נפגש דוד בסכנות, באנשים שונים, במנהגים רבים ושונים ובאהבה נאמנה של כלב (רעו האמיתי של האדם). בסוף דרכו נודע לו, ולנו הקוראים, מה שהוא מסיפור ילדותו. מתברר לדוד שאמו גרה בשטוקהולם והוא נס אליה ומגיע לביתה בשארית כוחותיו. הספר עוסק בגיבור-נער. מבחינה זו ובשל העלילה הזוהרת והמרתקת, הוא עשוי להיות בעיקר ספר קריאה לבנים. אבל, הפרקים האיטיים על המיפגשים האנושיים של דוד עם העולם, השורות על יוהנס, הקטעים בביתה של מריה והפרקים המרגשים על הקשר עם הכלב, מזמינים את הזדהותן של הבנות הקוראות. חזרתי וקראתי ספר זה שוב ושוב, נדמה לי שהוא עשוי להשתייך לשורת הקלסי-קונים שבספרות-הילדים העולמית.

קלמר הזבובים

מאת הרצליה רז

הספר הזה במדור "ראשית קריאה" של הוצאת כתר יצא בעריכתה של הגב' ירדנה הדס. ירדנה היא העורכת החדשה של המדור, במקום זיוה שביט שערכה אותו עד לפני שנה.

זהו ספר שאמור להיות מצחיק, ולדעתי אינו מצליח בכך. לא בדקתי עדיין את תגובותיהם של ילדים, בכתות א-ג, לספר, אך אני עצמי השתעממתי מן האירועים שבפרקים השונים.

אני קוראת לפרקי הספר "אירועים" ולא סיפורים, כי לדעתי, זהו עיקר חסרונו של הספר שאינו מצליח לרקום עלילה באף אחד מן האירועים.

כל קטעי האירועים לקוחים מעולם הילדים, וכביכול צריכים לענות על צורך "דווקאניסטי" המצוי בכל אחד. אבל, המחברת כל כך השתדלה לספר "אחרת" שלא הצליחה ללכד את השורות לסיפור בעל-משמעות שישקרו, יעניין ויצחיק.

הכריכה, הציורים והעטיפה, נחמדים ומושכים את העין; האותיות גדולות ומנוקדות, אבל הערבוביה המילולית של החומר הכתוב נראית לי כזקוקה ללישה יסודית ולארגון, כדי שאפשר יהיה להתייחס אל הסיפורים כאל יצירה ספרותית.

סימן-היכר לחוסר המשמעות הפנימית שבספר זה היא הלשון הגבוהה של המ-ספר, המשתמש בשפת מבוגרים — מליצות, במשפטים סבוכים וארוכים. לשון הספר

1. קלמר הזבובים, כתבה: נורית יובל, הקדמה: עמירם רביב, כתר 1983.

אינה מתאימה כלל לקהל שאליו הספר מתכוון לפנות, ובודאי שאינה יוצרת קשר עם המציאות שהיא מבקשת לתאר. דוגמא דף 68: "ובעוד הוא מבולבל כולו בין הפגיעה בזולת לבין הגאווה של ספורטאי מצטיין שאיננו מחטיא אף פעם, שם צחי לב לכך, שהצמה נשארה בידו. הוא הסתכל בכפו ולא האמין...". אוסף של מלים נמלצות, משפט מורכב ומסובך, ואמירות שאינן יוצרות עולם חושיו — לא כך מצחיקים ילדים.

א. זהבי — (המשך מעמוד 40)

של בני גילו בספרות, אשר ספק אם יהפוך מושא הזדהות; קטעים מפרשת אדית שטראוס, שהיו מובנים לו מעצמם, ספק אם יהיו מובנים לקוראיו (כמו פרשת גילוח שער ראשה של אדית).

אמנם, ככל שהתקופה המוצגת על-ידי הסופר מוכרת לקוראים יותר ויותר באמצעות ספרים שקראו, כן יש סיכוי שהזר ייהפך מוכר, ובכל זאת... המודעות שלנו, המבוגרים, לריחוק שבין הקורא בכוח לבין "דו־קרב" מחייב אותנו לחפש דרכי התערבות סמויות, שיביאו לקירובו. הקירוב רצוי לא רק בגין איכותו הספרותית של הספר, אלא גם משום המסר החברתי-אנושי החיוני שהוא נושא, בעיקר בנסינו לגשר על-פני תהום הזרות הפעורה ביחסים בין "זקנים" לבין "צעירים". כוונתי להדגמה כנה, לעיתים עד כאב, של סיבות הפער, שלא כמו הטיוח המקובל על-ידי הצגת הזקן הטוב, החכם וכו' המוצאים לעיתים מספרות האגדה ושתולים מלאכותית בסיפור הראליסטי.

ש. רוזנר — (המשך מעמוד 45)

למבוגרים כלפי הילד, יש, בכל זאת — לכל אחד מהם — גם חיים פרטיים משלו. האם נוסעת לחו"ל, מתקשרת לילד חדש, ומביאה לידיעת הילד כי היא עומדת להינשא שנית. לרינה, אחותו של יוסי, יש חבר, והיא נפגשת עמו בקביעות למרות העובדה שע"י כך גורמת ליוסי צער ומערערת את בטחונו העצמי. יואב מתרחק מיוסי בתקופת הבחינות שלו ואף בשל חברה שמצא לו, אבל מצליח להסביר ליוסי בצורה כנה מאד, אנושית ועניינית, את קשריו עם ניצה וגם את ההשלכות על הקשר שביניהם. הוא מעמיד את בילוייו עם הילד, לא כמשהו שהוא עושה רק למען יוסי, אלא גם למען עצמו: "אני יודע שגם אתה וגם אני אוהבים את הפגישות שלנו, ושנינו נהנים, כל אחד לפי דרכו, באותה המדה" (עמ' 87). לא רחמים, לא "גמילות חסד", אלא נתינה שהיא גם קבלה. כך הם מגיעים לרצון להגשים יחד את "חלום חיינו" של יואב מימי ילדותו: "לבנות סוכה גבוה-גבוה על עץ ולישון שם בקיץ" (87). זה השלב בו מתפייס יוסי עם ניצה ומוכן לקבלה לצידו האחר של יואב. נוכחותה אינה פוגמת במעמד שלו. יחסו החושש-חושד אל יואב מתייצב. הבית על העץ הוא אמנם משהו אקזוטי, אבל גם יציב ובטוח, הנותן תוקף ליחסיו עם האח הבוגר.

כל דומם... מלך¹

מאת עדה הרצברג

למרות שאפשר למצוא בספר לפחות עשרים וחמישה שמות-תואר למיטות, אין הספר בנוי על החומר והצורה של מיטות המצויות, אלא, על המיטות שב-דמיון — או, כפי שהן מכונות בספר — "המיטות המשונות", (ראה עמ' 4, אם כי לא ברור, אגב, מדוע לא מוספרו עמ' הספר).

לא לכל עשרים וחמשת, שמות-התואר, בערך, התייחסה המחברת ביחס שוויוני. יש כאלה שזוכים להערה מרפרפת ועור-יינת ויש כאלה שנוגעים לדעתה, בבעיות היסוד המציקות לשוכן במיטה, כמו בע-יות הקור, או הנפילה ולבעיות אלה ניס-תה להצמיד פתרונות בשיטה של חשיבה יוצרת, בכיוון הכמור-טכנולוגי, ע"י כך הו-פך הספר לאתגר לקריאה בפני השוכן, או, העתיד לשכון ב... מיטה, האיורים מלבבים מאוד והלשון לא סתם לשון, אלא נעימה ונקייה, כפי שמתאים לספר על מיטה, "ולא סתם מיטה, עם סדין ושמיכה, לכבות את האור ולומר ליל מנוחה".

למיטה המודרנית היסטוריה ארוכה שה-חלה כנראה בארצות המזרח-התיכון ונמ-שכה באירופה. כיום, כאשר עולמנו הולך ונהפך למעין "כפר-אחד" אפשר למצוא תעשייה וסחר במיטות ובאביזריהן מ-זרנים, כרים, שמיכות, "ראשים" וכיו"ב הרחק מעבר לתפוצה הגיאוגרפית הקד-מה של המיטות. גם בארצות, שבהן הת-פתחה תרבות של שינה בערסלים או על מחצלות ושטיחים, מקובל כיום, לר-אות במיטות, לסוגיהן, מן מצרך יומ-יומי שיש להתרגל ולהשתמש בו, כמעשה שיגרה. ההרגל נקנה כבר בגיל-הרך והוא כולל, בין היתר, אימון בגבהים, זיהוי המיטה הפרטית בין המיטות האחרות במשק-הבית ומכונות להשקיע באירגון הסביבה, על-ידי התכסות ויישור, הסדין, וכיוצא באלה, משימות קשות. "ספר המ-טה" מצטרף לשורה ארוכה של ספרים מודרניים שכותרותיהם מעמידות במרכז את הדומם, ולא את הפעולה את התהליך או את האדם. הספר מהווה, במבט רא-שון, רשימת מצאי, נויטרלית, לצרכים של מיטות בעתיד ובהווה.

עס'עובד, תשמ"ג.

1. ספר המטה מאת סליביה פלאת, איורים: קונטו בליק. נוסח עברי: אורי סלע, הוצ'

נוכח*

מאת צפריה גר

ספר זה, שנוסף אל מדפי ספרייתי בימים אלה, הוא ספר על מה שיתכן וכבר קרה ויתכן שהוא רק עומד לקרות. זה הסיפור המוזר על גונבי הזמן ועל הילדה שהחזירה לאנשים את הזמן הגנוב.

קדם לספר זה בעברית, הספר ג'ים ונהג הקטר ומבטיחים לנו מטעם הוצאת המרגנית, שבקרוב יופיע המשכו — ג'ים וכנופית ה-13.

אני מוצאת לנכון לכתוב על הספרים האלה, משום שספרים אלה הם משהו המסעיר ומטפח את הדמיון. ילד קטן קורא בהם סיפור מעשיה סתם, אבל גם הוא מרגיש שהמעשה טעון מובנים וסמלים והוא יוצא מקריאת ספר כזה בהרגשה שיחזור ויקרא בספר, בגלל אותה הרגשה מסתורית שלא מיצה את מה שיש בספר בקריאה ראשונה. מיכאל אנדה מתאר מיקרו-עולם. מספר הגיבורים שבהם הוא מתרכז בסיפוריו הוא מצומצם, כיאה לספר ילדים, אבל לא חסר שום דבר במיקרו-עולם של מיכאל אנדה. הילדה המוזרה מומו, שגרה באחד מתאי ההלבשה של אמפיטיאטרון עזוב והרוס, כובשת את כל הסביבה מאותה במה. היא גם כובשת את לבם של אלה הגרים בשיפולי העיר הגדולה. אנשים עניים הלומדים להקשיב למומו ולהעריך את תכונותיה המיוחדות.

הספר עוסק בבעיית הזמן. מתוארים בו אנשים שנלכדו ברשתם של יצורים בדיוניים — האנשים האפורים. יצורים אלה חיים על זמן גנוב, שהצליחו להוציא מבני האדם. האנשים שנלכדו, חיים במין מרוץ להשיג הישגים חומריים. הם טוענים שהזמן שבידם קצוב ולכן אין להם פנאי לדברים בטלים. כמו שיחת רעים ושעשועים בחיק משפחתם. הדחף להישגיות חומרית מוכר לנו. כל ילד היום מכיר ושומע את הדי המחלה הזאת בביתו. כשמומו מסרבת לקבל בובה מדברת, (תקליט 1) בטענה שהבובה המושלמת משעממת אותה, משום שאינה משאירה לילדה מקום לדמיון. יש הרבה ילדים המתעסקים במשחקים אלקטרוניים שחשו כבר את אותה התחושה של ריקנות במשחקיהם.

מתוך כל אלה אני ממליצה על הספרים של מיכאל אנדה.

---

* מומו, מאת מיכאל אנדה, מרגנית — זמורה ביתן.

לכיתות הנמוכות

טלי, חגי, רון ואבישג, מתלבטים בשאלה מי גר בגבעה המ-
שונה. אולי היפופוטם? חגי מנסה לפתור את התעלומה
בעזרת מעדר בו יחפור בור ויגלה את החיה. רון מתכנן
להראות לחיה שוקולד כדי שתצא מהחור. הבור נחפר,
השוקולד נאכל ע"י הילדים והחידה נשאת: מדוע לגבעה
צורה משונה? ספר חביב על התמודדות ילדים עם תעלומה,
סקרנות ופחד.

גיבורי הספר דליק וטוליפ מוכרים לילדים מהסידרה בטל-
ויזיה. הספר, גם הוא, מספר על יחסי הידידות בין טוליפ
ודליק כשילדי השכונה ומבוגרים מעורבים בסיפורים. הסי-
פורים בלשון פשוטה וקולחת, בפתחות וכנות. הספר וודאי
ימצא חן בעיני הילדים.

סיפור ללא "גיבורים" וללא עלילה, מישהו אומר לילה טוב
לחדר השינה על כל אשר בו: וילון, בלון, תמונה, חתלתולים,
כפפות, מסרק וכו'. מי גר בחדר, למי שייכים החפצים —
לא נאמר ואולי אין צורך להגיד משום שהספר מיועד לקט-
נים מאוד שעדיין סוברים שהם ורק הם עשויים להיות הגי-
בורים. ראויים לציון האיורים הצבעוניים.

ספר המתאר יחסי בת ואב. הבת יתומה מאם. מריבות ושמי-
חות, צער וצחוק המעוגנים בחיי היומיום של הבת הקטנה
שבגן. היחסים הריאליסטיים, וההווי המציאותי, יגרמו לשומ-

נבעת היפופוטם, כתבה:
חגית אהרונוף, ציירה:
חגית שטרנשווס, ספרית
פועלים תשמ"ג, 35 עמ',
מנוקד.

טוליפ ואני, כתב: דליק
וולניק, צייר: אבנר כץ,
הוצאת אדם, 1983, 48
עמ', מנוקד.

לילה טוב ירה, כתבה:
מרגרט ויין בראון, ציירה:
קלמנט הרד, הוצאת אדם
1983, 30 עמ', מנוקד.

לילה ואבא שללה, כתבה:
ארנסטינה קוך, תרגמה:
יעל רבון, ציירה: זיוית

עים ולקוראים הצעירים להזדהות עם הילדה. למרות מות האם, מחנך האב את בתו בדרך הגיונית, גוער בה וסולח לה לפי הצורך. הספר מכיל 10 סיפורים קצרים שהם אפיזודות מחיי יום יום, המוכרות לכל ילד.

5 סיפורים קצרים על צפרדי וקרפד החברים. הם יוצאים לטייל במזחלות, מחפשים את האביב מאחורי הפינה, מטא-טאים את עלי השלכת, ודואגים איש לרעהו. הסיפורים תמימיים, ילדותיים, תפיסתם תפיסת ילדים שכשלוניותיהם נובעים ממוסר ידע.

סיפור דמיוני על החתולה קטרינקה שיש לה סוד, אותו היא מסתירה מאחרים ולכן מתבודדת על הגג, מדברת עם אמא-ירח וזוג עכברים. החתול הגדול והמפחיד מבקש לגלות את סודה, אך בעורמתה גורמת לו החתולה לקפץ מן הגג ומן הסיפור. הילד האוהב סוד יזדהה עם הסיפור וישמח לסי-לוקו של הרע ולסוף הטוב.

לכיתות הבינוניות

הספר מתאר יחסי סב וכדו, כאשר מודגש הנושא: "כל אחד היה פעם ילד". הילד והסב מגדלים יחד תולעי משי. כל תהליך גידול התולעים וגילגולם עד הפגישה עם מות הפרפרים — מסופרים בחיוניות, תוך שאלות הסקרנות של הילד והעימות עם המוות. הדברים מתוארים בהבנה וברגישות.

אביו של גידי נעצר ונכלא בעוון מכירת רכוש גנוב. הספר מתאר את מצוקתו הנפשית של גידי, הבעיות המתעוררות בחברה — "אבא שלך גנב" וחיי עם אמו עד שחרורו של אביו. הילד לומד על בית הסוהר מפי המחבר שהיה מפקד כלא "מעשיהו". סיפור ריאליסטי מעניין, העוסק בנושא כאוב, בדרך של הבנה פסיכולוגית לנפש הגיבור. לספר מצורף דיון פסיכולוגי שנכתב ע"י הפסיכולוג שרגא שדה והמופנה למבוגרים, על המשבר ומשמעותו.

שפיר, שוקן 1983, 72 עמ', מנוקד.

צפרדי וקרפד כל השנה, כתב וצייר: ארנולד לו-בל, תרגמו: יהודה ומולי מלצר, הוצאת אדם 1982, 64 עמ', מנוקד.

החתול שקפץ מן המיפורה, כתב: בן הכט, תרגמה: לאה בגין, צייר: מישל קישקה, הוצאת כתר 1983, קישקה, הוצ' כתר 1983, מנוקד.

כל אחד היה פעם ילד, כתבה: תמר ברגמן, צייר: רה: שלומית זוהר, ספ' רית פועלים 1983, 31 עמ', מנוקד.

אבא של גידי קיבל עונש, כתב: שאול רוזנפרל, צייר: גיורא רוטמן, הוצ' שוקן 1983, 93 עמ', מנוקד.

גיבורי הספר נעים ונדים בין מקומות ואנשים שפעלו בארץ ישראל בסוף המאה הקודמת ובראשית המאה הזו, כשהם מנסים לפענח את חידת קיומם של יהודי חידר וקוריטה מחצי האי ערב. הספר גדוש מידע ופרקי הווי מסופרים היטב, של תקופות שאינן מוכרות לקורא, בהן משתלב מעט מסיפור קורותיה של פתח-תקוה במלחמת העולם הראשונה.

סיפור במתכונת ספרי המדע הבדיוני, המסופר מפי ילדים שחיו בשנת 4000 ובו תאור עלילותיהם בחיפוש אחר חללית שאבדה. בסיפור שפע של מידע על החיים הצפויים בעתיד, האמור להפתיע את הקוראים. לזכותו של המחבר אפשר לומר שהמידע הטכנולוגי והגיאוגרפי — הבדוי והאמיתי מתווך היטב לילד הקורא והוא מתקבל כמהימן. המחבר הציב לעצמו תמונת מציאות מורכבת למדי אך הקפיד לשמור על חוקיה, בכל שקשור לעולמם של ילדים. גיבורי הספר דומים לילדים בני זמננו.

לכיתות הגבוהות

סיפור בלשי מובהק, בכפר נוער בסביבות הכנרת נרצחו שלשה אנשים, מהם אורחים שבאו לכנס מדעי בינלאומי שנתקיים שם. חוקר משטרה שבא מטבריה, גבריאל ימיני פיענח את התעלומה. כמובן שרק בסוף, בפרק ה-21 אנו מגיעים לפתרון מלא. הספר בנוי לפי דגם של אגאתה כריסטי כאשר כמעט כל המשתתפים בכנס חשודים ברצח ולגבי כל אחד יש במה להיאחז. האוהב ספרות מסוג זה יקרא את הספר בנשימה עצורה.

הספר מחולק לשני חלקים האחד בו הברון מינכהאוזן מספר את סיפורו בגוף ראשון ובשני פותח משמשו העני ומספר על מינכהאוזן. הספר מתאר את מסעותיו של הברון כשהם מלווים גוזמאות, הגוזמאות מעוגנות בריאליה גי-אוגרפית כמו שמות של מקומות, נתונים על מזג-האוויר וכל זאת לפי מסורת סיפורי מסעות.

בעקבות יהודי המדבר,
כתב: אהוד בן עזר, אייר:
דני קרמן, הוצאת שוקן
תשמ"ג, 191 עמ'.

הרפתקה בחלל, כתב: יו-
אל שלום פרץ, אייר:
אבנר כץ, הוצאת שוקן
תשמ"ג, 144 עמ'.

רצח בעין כנרת, כתבה:
דבורה ברגמן, בית דביר-
קרני 1983, 109 עמ', לא
מנוקד.

הרפתקאות הברון מינ-
האוזן, כתב: גוטפריד
אוגוסט בירגר, תרגם:
צבי ארד, מלווה בחיתוכי
עץ, מסדה 1983, 167 עמ',
מנוקד.

נתקבלו במערכת

1. אבס שלמה, **טוסה-טוסה מטאטוסה**, אייר : אבנר כץ, הוצאת ספרית פועלים 1983, 100 עמ', מנוקד.
2. אהרונוף חגית, **גבעת ההיפופוטם**, איירה : חגית שטרנשוס, הוצאת ספרית פועלים 1983, תשמ"ג, 35 עמ', מנוקד.
3. אונגרר טומי, **החיה המוזרה של מסייה רסין**, צייר : טומי אונגרר, תרגמה : מיכל ארצי, הוצאת עם עובד, מנוקד.
4. אונגרר טומי, **שלושת השודדים**, צייר : טומי אונגרר, תרגמה : מיכל ארצי, הוצאת עם עובד, מנוקד.
5. אופק אוריאל, כנס, **בתוך הגן**, סיפורים לילדים, מתורגמים ומעובדים בידי חיים נחמן ביאליק, הוצאת דביר תשמ"ג 1983, 213 עמ', מנוקד.
6. אופק אוריאל, **מעבר לגבעת הלזיתו**, ציירה : יעל ליאור, 1983, 111 עמ', מנוקד.
7. אורגד דורית, **אל מקום חדש**, הוצאת דביר, תשמ"ג 1983, 199 עמ', מנוקד.
8. אורלב אורי, **אח בוגר**, צייר : דני קרמן, בית הוצאה כתר 1983, 90 עמ', מנוקד.
9. אטלס יהודה, **אני רוצה שפתאום**, צייר : דני קרמן, שבא הוצאה לאור בע"מ תל-אביב 1983, 62 עמ', מנוקד.
10. אליגון-רוז תלמה, **החתול שמיל**, ציירה : חוה גילון, כנרת בית הוצאה לאור, מנוקד.
11. אליגון תלמה גרדוש דניאלה, בחרו וערכו. **100 שירים ראשונים** (כל שירי הילדות שלנו (כמעט)), צייר : דוש, כנרת בית הוצאה לאור, 110 עמ', מנוקד.
12. אליגון תלמה גרדוש דניאלה, בחרו וערכו. **100 סיפורים ראשונים**, חלק א' — לגיל הרך, צייר : דוש, כנרת בית הוצאה לאור 1983, 86 עמ', מנוקד.
13. אלפי יוסי, **זה אני, יוסף הבן של המכולת**, צייר : אבנר כץ, ספרית פועלים תשמ"ג 1983, 41 עמ', מנוקד.
14. אמתי פנחס, **הרואים ואינם נראים**, צופית — סדרת טבע לילדים, הוצאת שוקן לילדים תשמ"ג 1983, 20 עמ', מנוקד.
15. אמתי פנחס, **חרקים בבית ובחצר**, צופית — סדרת טבע לילדים, הוצאת שוקן לילדים תשמ"ג 1983, 20 עמ', מנוקד.
16. אמתי פנחס, **אורחים לא קרואים**, הוצאת עם עובד 1982.
17. אנגלונד ג'ואן וולש, כתבה וציירה, **אני אוהב אותך**, כנרת בית הוצאה לאור, מנוקד.
18. אנגלונד ג'ואן וולש כתבה וציירה, **האם אתה אוהב?** כנרת בית הוצאה לאור, מנוקד.
19. בירגר אוגוסט גוטפריד, **הרפתקאות הברון מינכהאוזן**, ציורים וחיתוכי עץ : קורנליוס וילבלד, תרגם : צבי ארד, מסדה 1983, 164 עמ', מנוקד.

20. בלטמן רעיה, **ניסן ורחמים משכון ב', מחבואים**, ציירה : נילי קסלר, הוצאת אחיעבר, 63 עמ', מנוקד.
21. בן-גור נעמי, **מתנות לא ארוזות**, צייר : אבנר כץ, בית הוצאה כתר, כתר-לי 1983, מנוקד.
22. בר עמוס, **סיפורים על צפרים**, צופית — סדרת טבע לילדים, הוצאת שוקן לילדים תשמ"ג 1983, 32 עמ', מנוקד.
23. בראון וייז מרגרט, **טוב ירח**, צייר : קלמנט הרד, תרגם : יהודה מלצר, אדם מוציאים לאור 1983, מנוקד.
24. ברגמן תמר, **כל אחד היה פעם ילד**, איירה : שלומית זהר, הוצאת ספרית פועלים 1983, 31 עמ', מנוקד.
25. ברגמן תמר, **הילד מ"שמה"**, הוצאת עם עובד 1983, 130 עמ'.
26. ג'ונסון קרוקט, **תמונה לחדר של אהרון**, תרגמה : עדנה צחור, הוצאת עם עובד 1983, 64 עמ', מנוקד.
27. גור-אריה יהודה, **תעלולי טלי**, איירה : טובית אלמליח, ספרית פועלים תשמ"ג 1983, 45 עמ', מנוקד.
28. גושן ריקי, **אתם לא מכירים אותי בכלל**, צילמה : ריקי גושן, הוצאת אני, חיפה.
29. גלילי אבנר, **הזקית לא ידעה להחליט**, אייר : גלילי אבנר, הוצאת שוקן לילדים 1982, מנוקד.
30. גפן יהונתן, **ספר שלם על התול אחד**, ציירה : ג'ודי קראוס, כנרת בית הוצאה לאור 1980, 59 עמ', מנוקד.
31. גפן יהונתן, **הכבש הששה-עשר**, אייר : נית קליש, הוצאת דביר 1983.
32. גרנות משה, **פטיטון בטפת הטל**, ציירה : נעמה גולומב, כנרת בית הוצאה לאור, מנוקד.
33. גיא יגאל, **למה לי להיות אחר**, ציירה : ניצה שמעיה, הוצאת "תגא", מנוקד.
34. גיא יגאל, **למה אני כזה קטן**, איירה : ניצה שמעיה, הוצאת טרקלין 1983, 24 עמ', מנוקד.
35. היל אריק, **איפה פנוקי ? הוצאת שוקר תשמ"ג 1983**, מנוקד.
36. הסטרין מיכל, **החוט שלי**, איירה : הסטרין מיכל, דביר 1983, מנוקד.
37. וולניץ דליק, **טוליפ ואני**, צייר : אבנר כץ, הוצאת אדם 1983, 48 עמ', מנוקד.
38. זינגר-שבסיס יצחק, **הכמי חלם ותולדותיהם**, צייר : אורי שולביץ, תרגם : יהודה מלצר, אדם מוציאים לאור ירושלים 1981, 47 עמ', מנוקד.
39. זינגר-שבסיס יצחק, **פונדק האימה**, צייר : אבנר כץ, תרגם : יהודה מלצר, דביר, ספרי אדם 1980, 46 עמ', מנוקד.
40. טהר-לב יורם, **אני בריא**, צייר : אבנר גלילי, שבא הוצאה לאור בע"מ 1982, מנוקד.
41. טוין מרק, **סטיבן גיררד המסכן**, צייר : ז'ן מישל ניקולה, הוצאת עם עובד 1983, מנוקד.

42. לאנג'ל מדלין, **קמט בזמן**, ספרית דן חסכן, הוצאת עם עובד 1983, 132 עמ'.
43. לובל ארנולד, **צפדי וקרפד כל השנה**, צייר : אתולד לובל, אדם 1982, מנוקד, 64 עמ'.
44. ליבי, **סודותיה של ליבי**, צייר : אבנר כץ, כנרת בית הוצאה לאור 1983, 43 עמ', מנוקד.
45. מגן רבקה, **שלום לאבא**, ציירה : אלישבע געש, הוצאת עם עובד תשמ"ג, 93 עמ'.
46. מריוטי מריו יצר צייר ועיצב, **ידיים**, צילם : מרקיורי רוברטו כנרת בית הוצאה לאור 1980.
47. נאור מרדכי **הראשונים**, סיפורים מן העליה הראשונה לארץ-ישראל, עם עובד 1983, 123 עמ'.
48. סידון אפרים, **הגן על הקרחת**, צייר : דני קרמן, בית הוצאה כתר, כתר-לי 1983, מנוקד.
49. ספירי יהונה, **הייד**, תרגם : יהודה יניב, כנרת בית הוצאה לאור 1981, 64 עמ', מנוקד.
50. עינב רחל, **הרפתקאות עם — צמחים**, צופית — סדרת טבע לילדים, הוצאת שוקן לילדים 1983, 23 עמ', מנוקד.
51. פוצ'ו, **כשהמורה שמילקיהו היה ילד**, ציירה : אראלה, שבא הוצאה לאור בע"מ תל-אביב תשמ"ג, 57 עמ', מנוקד.
52. פינקוטר, **דבר כחול**, תרגמה : עדנה צחור, הוצאת עם עובד 1983, מנוקד.
53. פלאת סילביה, **ספר המטה**, נוסח עברי : אורי סלע, אייר : קונטן בליק, הוצאת עם עובד 1983, מנוקד.
54. קורט זבולון, **סיפורי עם מפי יהודי אפגניסטן**, הוצאת דביר 1983.
55. רגב מנחם, בחר וערך : **הגיגה שניה של שירים**, צייר : איתן קדמי, עם עובד 1983, 141 עמ', מנוקד.
56. רחמים רמי, **אל תפניק אותי**, ציירה : ליאת בנימיני אריאל, הוצאת דביר 1983, 47 עמ', מנוקד.
57. **כמו פרח**, ציירה : נעמה גולומב, כנרת בית הוצאה לאור 1982.
58. **תדריך למורה — סדרת משדרים בספרות, סופרים מספרים**, פגישה עם יוצר ויצירתו, המרכז לטלויזיה לימודית, הוצאה לאור : המרכז לטכנולוגיה חינוכית 1983, משרד החינוך והתרבות.

משוט בעולם

הקונגרס הבין-לאומי השישי לחקר ספרות ילדים ונוער

מאת ד"ר אסתר טרסי-גיא

הקונגרס הבין-לאומי השישי לחקר ספרות ילדים ונוער, התקיים השנה בעיר בורדו בצרפת. לקונגרס הגיעו חוקרי ספרות לנוער, סופרים מתרגמים, ציירים—מאירים, מולי"ם, ספרנים ומחנכים.

הנושא המרכזי של הקונגרס השנה שנמשך ארבעה ימים, היה: דמותו של הילד באור ספרותו. אכן, מרבית ההרצאות תארו את דמותו של הילד, כפי שהיא משתקפת בספרות הלאומית. הושמעו איפוא הרצאות כגון: הילד האמריקני בספרות ילדים אמריקנית משנת 1930 ועד ימינו; ילדים בספרות הסובייטית, רבת הלאומים; דמותו של המתבגר ברומנים לנוער של פינלנד בת זמננו; דמותה של הבת בספרות נציונל-סוציאליסטית לבנות; הילד הפליט האינדיאני בתתי-יבשת; הילד בקיבוץ לאור ספרותו.

היו גם כמה נושאים חריגים: הילד כקורא באיורים; "החופש הגדול" לסופי דה סגיר ועוד.

למרות שאחרי הרצאות הפתיחה, ניתנו כל שאר ההרצאות במקביל, בשתי קברי-צות, כלומר שתי הרצאות באותה שעה, הרי גם המשתתף רק בחלק מסויים, המעורה בויכוחים הפרטיים בהפסקות ובשעות הסעודות, יכול היה לעמוד על הרמה הנאותה של העיונים ועל האינטרס הער של המשתתפים בהם. יחד עם זה הורגש חסרונם של אישים מרכזיים שבתחום ספרות ילדים, ד"ר קלאוס דודר, עורך ראשי של הלקסיקון המפואר הגרמני לספרות ילדים בין-לאומית, שיצא בעשור הקודם ושל פרופ' מלטה דרנדורף מחבר הערך ספרות ילדים בישראל באותו הלך-סיקון. בין ההרצאות ניצלו המשתתפים את ההזדמנות להחליף בינם לבין עצמם המלצות על תרגומי ספרים מובחרים, אם כי הדברים לא היו מתוכננים.

התוכנית כללה שלושה מרצים מישראל: יוסף שורץ — הבעת פניו של הילד באיורים. זוהר שביט — דמותו של הילד בספרות פופולרית; המקרה של אניד

בליטון. **אסתר טרסיגיא** — הילדים בקיבוץ, כפי שהם משתקפים בספרות הילדים הישראלית.

יוסף שורץ נעדר והרצאתו לא הושמעה. הרצאתה של זוהר שביט עוררה עניין רב. הרצאתה של כותבת שורות אלו עוררה שאלות בשני תחומים: אלה הגולשות מן הנושא הספרותי והמתייחסות להווי הקיבוץ כפנומן חברתי. והמהותיות, המבקשות לאמוד את הספרים מתוך האספקט הספרותי, כלומר, האם המתואר הולם את המציאות, תואם או שאינו תואם את מהותה האמיתית. התשובות ניתנו בהסתמך על ביבליוגרפיה, המצורפת לטקסט ההרצאה.

בקונגרס הוצגה תערוכת יצירות ארנו ברקין; וכן ניתנה הזדמנות לסייר בעיר היפה ואף לטעום מיינות יקביה, יקבי אדמונד דה רוטשילד.

הקונגרס הבא יתקיים בשנת 1985, הובעה משאלה שנושאה המרכזי יהיה **הילד כקורא**. בין השאר הובאה ההצעה לעודד את חברי החברה לאסוף חומר, המתייחס לזכרונות ילדות של מחברים ידועי שם, דבר שעוסק בו המדור "חווית הקריאה" שבעתוננו.

פרס קיפניס למחקר בספרות ילדים

קרן לזיון קיפניס לספרות-ילדים החליטה לייסד ולהעניק פרס שנתי לעבודות מחקר בתחום ספרות הילדים, או אחד התחומים הקרובים אליו. הפרס נושא את שמו של לזיון קיפניס, חלוץ הספרות לטף בארץ-ישראל, ושיעורו השנה 10,000 שקלים.

חוקרים, מורים, סטודנטים ותלמידי מחקר מוזמנים לשלוח חיבורים ומחקרים, כמועמדים לפרס. היקף העבודה — 30 עמודי פוליו, לפחות, במכונת-כתיבה. את העבודה יש לשלוח ב-3 עותקים, עד **ט"ז בשבט תשמ"ד** (20 בינואר 1984) אל —

מרכז קיפניס לספרות-ילדים, קרית החינוך, רח' ש' פרסיץ 15, ת"א 48130, תל-אביב 61480,

ועדה בהרכב של שלושה שופטים תקבע את חתן הפרס.

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

December 1983, Vol. X, No. 2(38)
ISSN 0334—276X
Editor; G. BERGSON

8 King David St.
Jerusalem, Israel

CONTENTS

Study and Research

Solving Educational Problems Through Reading Materials	Dr. Uriel Ofek	3
Now - Studying a Poem by Ze'ev	Yardena Hadas and Dalya Sulkin	11
Dreaming of Escape	Dr. Leah Hovav	15
Changing a Low Self-Image Through Children's Literature	Dr. Meira Carmi Lanyado and Mira Levinger	20
Little Red Riding Hood in the Forest of Translation	Nira Fradkin	25
More About What Leah Goldberg Left Us	Dr. Miri Baruch	29

Personalities

The Late Elchanan Indelman	Dr. Uriel Ofek	32

Around Our World

This Year's Ze'ev Prize of Children's Literature About Close and Distant Reality in Children's Literature	Alex Zehavi	39

Reviews

At First Sight :	1. Everyone Was Once A Child	2. A Basket of Beads	
	3. Inside the Garden	4. Night Elves	5. Sometimes Sad
Big Brother		Shlomit Rosiner	44
The Child and His Bereavement		Arieh Ben Yosef	46
I Am David		Herzlia Raz	48
A Pencil Box of Flie's		Herzlia Raz	50
Every Object - A King		Ada Hertzberg	52
Momo		Zafrira Ger	53

From the Bookshelf

An Annotated List for the Lower, Middle and Upper Grades		57

Around the World

The Sixth International Congress	Dr. Esther Tarsi-Guy	60

המשתתפים בחוברת

ד"ר אוריאל אופק, גרשון ברגסון, הרצליה רו, אלכס זהבי, ירדנה הדס, צפריירה גר, ד"ר אסתר טרסיגיא — ראה חוברת ב' ג' (כ"ו—כ"ז).
ד"ר לאה חובב, ד"ר מירי ברוך, ד"ר מאירה כרמי-לניאדו, שלומית רוזינר — ראה חוברת ב' (כ"ב).

נירה פרדקין — ראה חוברת ג' (כ"ג).
דליה סולקין — ב"ס כצנלסון גבעתיים.
אריה בן-יוסף — אוניברסיטת בר-אילן.
עדה הרצברג — מכון "שתיים", ירושלים.
מירה לוינגר — סמינר תלפיות.

ה ת ו כ ן

עיון ומחקר

לפתור בעיות חינוכיות אגב הגשת חומר קריאה —

- 3 . . . ד"ר אוריאל אופק
11 . . . עתה — עיון בשיר של זאב — ירדנה הדס ודליה סולקין
15 . . . חלום הבריחה — ד"ר לאה חובב . . . . .
שינוי הדימוי העצמי הנמוך באמצעות ספרות ילדים —
20 . . . ד"ר מאירה כרמי-לניאדו ומירה לוינגר
25 . . . כיפה אדומה ביער התרגומים — נירה פרדקין . . . . .
עוד משהו על עזבונה של לאה גולדברג בספרות ילדים —
29 . . . ד"ר מירי ברוך

דמויות

- 32 . . . . . אלחנן אינדלמן ז"ל — ד"ר אוריאל אופק . . . . .

משוט בעולמנו

- 34 . . . . . פרס זאב לספרות ילדים תשמ"ד . . . . .
39 . . . על מציאות קרובה ורחוקה בספרות לילדים — אלכס זהבי . . . . .

ביקורת

- במבט ראשון: 1. כל אחד היה פעם ילד. 2. סל של חרוזים.
41 . . . 3. בתוך הגן. 4. גמדי לילה. 5. לפעמים עצוב . . . . .
44 . . . אח בוגר — שלומית רוזינר . . . . .
46 . . . הילד והשכול — אריה בן-יוסף . . . . .
48 . . . אני דוד — הרצליה רו . . . . .
50 . . . קלמר הזבובים — הרצליה רו . . . . .
52 . . . כל דומם מלך — עדה הרצברג . . . . .
53 . . . מומו — צפריירה גר . . . . .
54 . . . ממדף הספרים . . . . .
57 . . . נתקבלו במערכת . . . . .

משוט בעולם

הקונגרס הבין-לאומי השישי לחקר ספרות ילדים ונוער —

- 60 . . . ד"ר אסתר טרסיגיא . . . . .
62 . . . תוכן באנגלית . . . . .